

Diplomatski odnosi Jugoslavije i SAD-a za vrijeme detanta

Medvidović, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:195930>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

Diplomatski odnosi Jugoslavije i SAD-a za vrijeme detanta
Mandati predsjednika Forda i Cartera

Mentor: dr. sc. Tvrтко Jakovina

Studentica: Petra Medvidović

Zagreb, 6. srpnja 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DETANT	3
2.1. Okolnosti koje su dovele do detanta	3
2.2. Sjedinjene Američke Države u Hladnom ratu	7
2.3. Jugoslavija i Pokret nesvrstanih	10
3. POVIJEST DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE I SJEDINJENIH DRŽAVA OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA DO RAZDOBLJA DETANTA.....	13
3.1. Diplomatski odnosi u vrijeme mandata predsjednika Richarda Nixona	16
4. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SAD-a ZA VRIJEME MANDATA PREDSJEDNIKA GERALDA FORDA	18
5. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SAD-A ZA VRIJEME MANDATA PREDSJEDNIKA JIMMYJA CARTERA	22
5.1. Sovjetska invazija na Afganistan i smrt Josipa Broza Tita.....	27
6. JUGOSLAVENSKI TISAK O PREDSJEDNIČKIM POSJETIMA	31
7. KRAJ DETANTA	35
8. ZAKLJUČAK	37
BIBLIOGRAFIJA	38

1. UVOD

Detant je kao jedan od najznačajnijih perioda Hladnog rata obilježio sedamdesete godine prošlog stoljeća. Nepredvidljivost vojnih sukoba, rizici i posljedice nuklearnog ratovanja te rastuća neizvjesnost bili su samo neki od razloga zbog kojih se vlast s vremenom odlučila okrenuti diplomatskom i miroljubivom rješavanju međunarodnih sukoba. Trenutačno stanje i stabilizacija unutarnje politike koja je uslijedila, bili su sami počeci vizije o smanjenju polarizacije između zemalja s obje strane Željezne zavjese i uspostavljanja suradnje između podijeljenog Zapada i Istoka. Najznačajniji rezultati takve suradnje bili su potpisivanje SALT sporazuma između SAD-a i SSSR-a, te osnivanje Konferencije za europsku sigurnost i suradnju na europskoj razini.

S druge strane, važnu ulogu u međunarodnoj politici igrala je i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, zemlja koja je desetljećima razvijala specifičnost u vidu unutarnjeg uređenja i vođenja vanjske politike. Na čelu s Josipom Brozom Titom, Jugoslavija je bila jedna od zemalja osnivačica Pokreta nesvrstanih, organizacije koja je okupljala zemlje Trećeg svijeta, djelujući u skladu sa zajedničkim geopolitičkim interesima, zagovarala borbu protiv kolonijalizma, imperijalizma i neokolonijalizma te se zalagala za očuvanje mira, godinama prije samog detanta. Upravo te ideje počele su dobivati na popularnosti, pa je samim time i Tito, karizmatični diplomat, uživao ugled među brojnim liderima država trećeg svijeta ali i američkim predsjednicima, pogotovo u razdoblju detanta.

Upravo to je i tema ovog rada. Cilj je prikazati na koji način i zbog čega su dotada promjenjivi i nestabilni odnosi između SAD-a i Jugoslavije znatno i naglo popravili upravo u razdoblju detanta te koji dugoročni i kratkoročni interesi su stajali iza prijateljstva američkih predsjednika i Tita. Vješto balansirajući diplomatske odnose i koristeći svoj jedinstveni položaj, Jugoslavija se pozicionirala između Istoka i Zapada, ne ugrožavajući niti jednu stranu i uživajući ugled koji je daleko premašivao ekonomski i politički utjecaj zemlje. Međutim, razdoblje detanta oduzelo je Titu upravo tu specifičnost na kojoj je gradio ugled i učinio je retoriku nesvrstanih zastarjelom i nedefiniranom. Sjedinjene Američke Države su se suočavale sa zasebnim setom problema – ugroženim međunarodnim ugledom i nezadovoljstvom stanovništva, neuspjehom u Vijetnamu poljuljano je povjerenje u američko vodstvo. Republikanski predsjednik Nixon učinio je prve velike korake ka normalizaciji međunarodnih odnosa i posjetom Jugoslaviji 1970. započeo proces zbližavanja dviju zemalja.

Tito je bliskom suradnjom s Nixonom i njegovim nasljednicima, Fordom i Carterom, nastavio održavati ugled i važnost na međunarodnoj sceni. Od iznimne je važnosti činjenica, da je u sedamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, Tito bio u poodmakloj dobi, a pitanje njegovog nasljednika bilo je neizvjesno. Intenziviranje odnosa predstavljalo je i borbu za utjecaj u Jugoslaviji nakon njegove smrti i implicirane garancije zapadnih saveznika koja bi uslijedila ukoliko bi njena nesvrstanost i specifičan položaj bili ugroženi. Pitanje budućnosti Jugoslavije bilo je aktualno već duže vrijeme i izazivalo je zabrinutost, ne samo među američkim obavještajnim agencijama nego i u kabinetima država Zapadne Europe. Kroz ovaj rad ću detaljno obraditi diplomatske odnose Jugoslavije i SAD-a, promjene koje su prolazili kroz desetljeće detanta i posljednje desetljeće Titovog života, pozadinske dugoročne i kratkoročne interese obje strana koji su iz njih proizlazili te kako je o njima izvještavao jugoslavenski tisak.

2. DETANT

2.1. Okolnosti koje su dovele do detanta

Faza hladnog rata koja je obilježila sedamdesete godine dvadesetog stoljeća i koja je glavni vremenski okvir ovog diplomskog rada je detant (franc. *détente*: popuštanje, stišavanje). To je period u kojem prevladava stav prema kojem se konflikti i napetosti između SAD-a i SSSR-a, ali i drugim manjim državama pod njihovim direktnim ili indirektnim utjecajem, češće rješavaju kroz diplomaciju, suradnju i s ciljem pronalaska sporazumnog rješenja problema umjesto dotadašnje konfrontacije i vojnih sukoba.¹ Osvrnut ću se na svjetske događaje koji su oblikovali i uvjetovali razvoj hladnog rata upravo u smjeru smirivanja, pomirenja i normalizacije međunarodnih odnosa.

Nepredvidljivost vojnih sukoba, popraćena neprestanom opasnošću posljedica nuklearnog ratovanja stvarali su atmosferu neizvjesnosti koja je, u bilo kojem trenutku, mogla rezultirati potpunim uništenjem, gdje je djelomičnu kontrolu držao jedino strah od takvog ishoda, odnosno „uzajamno zajamčenog uništenja“ (*Mutually Assured Destruction*, tj. *MAD*). Usprkos apokaliptičnoj retorici obiju strana, važno je napomenuti kako oba glavna aktera – SAD i SSSR, prihvaćaju podjelu sfera utjecaja nakon Drugog svjetskog rata. Djeluju u skladu s neujednačenim rasporedom snaga, nadmeću se u podršci i utjecaju nad područjima gdje je stari režim kolonijalnih carstva bio pred samim krajem dok ga je čekala potpuno neizvjesna budućnost u političkoj orijentaciji. Postojala je prividna stabilnost u dominaciji dviju supersila u odnosu na prethodna dva svjetska rata i posljedičnu ekonomsku krizu, no brojni ratovi u zemljama Trećeg svijeta upućuju da mirnodopska koegzistencija i nije bila tako mirna.²

Napetosti koje su svojom retorikom izazivale opravdani strah u javnosti služile su kao pregovarački uteg u situaciji gdje nijedna strana ne želi potencirati stvaran sukob i iskoristiti nuklearnu prijetnju, a Kubanska raketna kriza 1962. godine je svojom potencijalnom eskalacijom rezultirala promjenom paradigme i racionalizacijom obiju strana. Pritisak i opasnost od sukoba u javnosti je rezultirao brojnim mirovnim pokretima usmjerenim protiv nuklearnog oružja i rata, među kojima je dominirao onaj koji se protivio mobilizaciji Amerikanaca u Vijetnamskom ratu, gdje se ratovanjem preko posrednika (u tzv. *proxy*

¹ Detant. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

² Westead, Odd Arne. *Globalni hladni rat: velike sile i Treći svijet* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.), 649.

ratovima) američka vojska borila protiv komunističke prevlasti u jugoistočnoj Aziji.³ Prosvjedi i bunt 1968. godine ukazali su na nužnost promjene vanjske i unutarnje politike zemalja koje su govoreći o postizanju međunarodne suradnje i miroljubive koegzistencije dviju orijentacija pokušavale skrenuti pažnju s problema s kojima su se suočavale države iznutra te kako bi, barem prividno, učvrstile povjerenje stanovništva. Izvan tradicionalne interpretacije detanta prema kojem detant proizlazi iz saznanja da bi nuklearna opremljenost svih strana mogla dovesti do fatalnog ishoda, suzdržavanje od konflikta rezultiralo je i stabiliziranjem unutarnje politike.⁴

Detant u Europi započinje kreiranjem novog oblika suradnje Zapada i Istoka u takozvanoj istočnoj politici, tj. *Ostpolitik*, koja se temeljila na ideji kako je upravo otvaranje trgovine sa Istočnim Berlinom ključ bliže integracije i postizanja dijaloga te u konačnici vodi do ekonomskog prosperiteta. S tog stajališta, gradonačelnik Zapadnog Berlina, Willy Brandt, zajedno sa svojim suradnicima i uz potporu javnosti, zalaže se za njemačku verziju detanta, *Entspannung*, kao rješenje njemačkog pitanja. Takva politika, zajedno s nuklearnim razoružanjem i većim građanskim slobodama trebala je predstavljati srednjeeuropski primjer detanta koji bi direktno rezultirao boljim životnim uvjetima i cjelokupnim prosperitetom stanovništva, što je i jedan od kreatora *Ostpolitika*, Egon Bahr, sročio u izjavi: „Vanjska politika započinje s unutarnjom politikom.“ Iako su se toj doktrini uskoro pridružile Francuska i ostale zapadnoeuropske zemlje, ishodi su bili neazdovoljavajući – realizacija tog plana ostvarila se preko društvene i kulturne razmjene (preko sustava propusnica za drugu stranu grada) i dovela je do uspostavljanja dobrih odnosa dviju strana, ali bez očekivanih rezultata gospodarskog napretka. Kako bi se stabilizirala unutrašnja politika i učvrstio autoritet SSSR-a, potpisan je Moskovski sporazum 1970. kojim su se potpisnici, Zapadna Njemačka i Sovjetski Savez odrekli uporabe sile i priznali poratne granice, utvrdivši podjelu između Istočne i Zapadne Njemačke.⁵ Za razliku od detanta između SAD-a i Sovjetskog Saveza koji je bio određen konkretnim dogovorima poput SALT I sporazuma i ABM sporazuma, detant u Europi nije imao konkretan konačni cilj – radilo se o smanjivanju polarizacije s obje strane Željezne zavjese, koja se nastavljala godinama kasnije i kreirala dugotrajniju viziju o tome kako dvije strane trebaju surađivati. Iz europskog detanta proizašla je organizacija

³ Painter, David S. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*. (Zagreb: Srednja Europa, 2002.), 97.

⁴ Hobsbawm, Eric. *Doba ekstrema*. (Beograd: Dereta, 2002.) 188. – 191.

⁵ Suri, Jeremi. *Power and Protest: global revolution and the rise of detante*. (London: Harvard University Press, 2003.) 216. – 226.

Konferencija za europsku sigurnost i suradnju (KESS) koja je zatim promijenila naziv u Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OEES) o kojoj će kasnije biti više riječi.⁶

I konačno, kao akterima Hladnog rata, valja se posvetiti detantu iz perspektive Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Unatoč koegzistenciji, u zemljama Trećeg svijeta i dalje su nastavljeni ratovi preko posrednika(proxy ratovi), a veliki izazov predstavljali su složeni i multidimenzionalni konflikti preko kojih su zaraćene strane pokušavale uspostaviti prevlast nad nestabilnim teritorijem postimperijalnih zemalja. Nixonova doktrina obuzdavanja komunizma postizanjem regionalne nadmoći i Brežnjevljenska doktrina kojom se opravdavala sovjetska invazija na teritorije gdje bi njihov utjecaj bio potencijalno ugrožen, testirane su na Moskovskom summitu 1972. kada su se njihove politike trebale konsolidirati u prihvatljiv i složen odnos. Rezultat je bio sporazum SALT I i ABM treaty.⁷

Pregovori o nuklearnom razoružanju, započeti su pedesetih godina, a ponovno inicirani nakon Kubanske raketne krize 1962. godine, stavljeni su po strani sve dok se nuklearno naoružanje obiju država povećavalo do nezamislivih razmjera. Do tada je najznačajniji napredak bio vidljiv u razvoju strateškog oružja razmještanjem interkontinentalnih balističkih raketa kojima se povećala vjerojatnost izbjegavanja nuklearnog rata zbog mogućnosti obiju zemalja da si međusobno nanesu štetu s fatalnim posljedicama. SALT (*Strategic Arms Limitation Talks*) sporazum iz svibnja 1972. kao kulminacija razdoblja ograničenog detanta nastojao je obuzdati destabilizirajući učinak razmještanja sustava antibalističkih projektila, privremeno ograničiti sustave strateškog nuklearnog oružja i donijeti zakon o međusobnom ograničavanju. To je bilo potrebno zbog gubitka pouzdanja u neprijateljsku stranu i njezinu mogućnost uzvraćanja napada. Sporazumom je određeno da obje strane mogu razmjestiti maksimalno 200, kasnije 100, antibalističkih projektila na jednoj od dvije lokacije te je ujedno i zabranjen razvoj, pokusi i razmještanje sustava antibalističkih projektila ili komponenata čije su baze bile na moru, u zraku, svemiru ili pokretne rampe na zemlji. Također su ograničeni položaji radara s ranim upozoravanjem i osuvremenjivanje projektila ABM, lasera ili radara te je utemeljen Stalni savjetodavni odbor koji nadgleda

⁶ Hanhimaki, Yusi M. *Detente in Europe, 1962-1975*. (The Cambridge History of Cold War Volume II. Cambridge University Press, 2012.), 215. – 219.

⁷ Suri, Jeremi. *Power and Protest: global revolution and the rise of detante.*, 257.

potpisnike i njihovo pridržavanje uputa. Trajanje sporazuma bilo je neograničeno s mogućnošću povlačenja uz najavu 6 mjeseci ranije.⁸

Pokušaj suradnje između dvije oprečne ideologije nastavio se i dalje, upravo zato jer je u interesu objiju strana bila regulacija odnosa i ograničavanje naoružanja. Dobri odnosi održavani su preko trgovine žitaricama, a uspostava trgovine omogućila je i njeno korištenje kao uporište za pregovore. Kako bi se iskazalo nezadovoljstvo sovjetskim ponašanjem, zakonom je bilo zabranjeno prodati Sovjetima materijale koji bi poencijalno mogli biti iskorišteni u vojne svrhe. Unatoč tome, odnos je i dalje bio konkurentan, a suradnja je stalno nailazila na iskušenja preko sukoba u Trećem svijetu gdje se indirektnim putem nadmetanje i prevlast nastavljalo.⁹ Upravo zbog tog nadmetanja i brojnih sukoba koji su proizašli iz obostrane imperijalističke politike, detant već polovicom 70-ih godina doživljava krizu. Intervencija na čileanskim izborima, rat na Bliskom istoku 1973., previranja u Južnom Vijetnamu, Kambodži i Laosu, vojni udar u Portugalu, građanski rat u Angoli te Ogdenski rat svakodnevno su testirali namjere i povjerenje SAD-a i SSSR-a.

U Europi je prevladavalo drugačije raspoloženje. Značajan doprinos stabilizaciji sovjetskih granica i liberalizaciji Istočne Europe donio je Helsinški završni akt iz 1975. godine. Podijeljen u četiri skupine, odnosno košare, gdje se prva bavi sigurnošću, suverenitetom i samoodređenjem, ljudskim pravima i nekorištenjem sile, druga gospodarskom, znanstvenom, tehnološkom i ekološkom suradnjom Istoka i Zapada te treća koja promiče humanitarnu djelatnost, slobodnu razmjenu i protok ideja, informacija i ljudi. Potpisnici su pristali na miroljubiv pristup pri rješavanju sporova, poštivanje ljudskih prava i prava naroda na samoodređenje, razvijanje međunarodne suradnje i ispunjavanje svojih obaveza. Kasnije je osnovana Konferencija (od 1995. godine Organizacija) za europsku sigurnost i suradnju.¹⁰

Dva burna desetljeća koja su uslijedila nakon Drugog svjetskog rata i posljedice koje su nadmetanja Istoka i Zapada ostavile na unutrašnju i vanjsku politiku pokazala su kako je vrijeme da nastupi nov način vođenja međunarodne politike. Osuda javnosti, apsurdnost nuklearne utrke i neodrživost takvog sustava, na nekoliko su primjera pokazale kako je američko političko vodstvo spremno na idući korak. Poboljšanjem odnosa krajem 60ih i

⁸ Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, 107. - 108.

⁹ Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, 110.

¹⁰ *Helsinški završni akti (Završni akt konferencije o Europskoj sigurnosti i suradnji)* – usvojen na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji u Helsinkiju, 1.kolovoza 1975. godine, https://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/11/helsinski_zavrсни_akt.pdf

početkom 70ih godina otvorile su se puno veće mogućnosti za kontrolu naoružanja, uspostavu povjerenja i suradnje, te u konačnici, nadilaženja ideoloških prijepora.

2.2. Sjedinjene Američke Države u Hladnom ratu

Ideje o tehnološkom napretku koje se javljaju u šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća, naglasile su važnost SAD-a da poradi na unutrašnjem razvoju i modernizaciji tehnologije kako bi mogli konkurirati Sovjetima i spriječiti slom u Trećem svijetu. To je razdoblje obilježio i sve jači animozitet prema komunizmu dok su izazovi unutrašnje politike (masovni prosvjedi, antiratne demonstracije, pokret za građanska prava) rezultirali sve jačim kritikama i napadima prema američkom intervencionizmu. Nedovoljno razumijevanje kinesko-sovjetskog raskola i ideološko vođenje politike u Južnom Vijetnamu, pretjerana

Slika 1
Američki prosvjedi 1968. godine

samouvjerenost i polovični uspjesi u vođenju vanjske politike, doveli su do nepovjerenja javnosti prema predsjedničkom vodstvu i promijenili način shvaćanja predsjedničke uloge.¹¹ Ekonomska kriza koja je nastupila u sedamdesetima, pritisak javnosti te apsurdnost nuklearnog naoružanja vode do detanta i jačanja konzervatizma.

Neiscrпно ratovanje kojem se nije nazirao kraj, a koje je svakim danom brojilo sve više poginulih, rezultiralo je transformacijom javnog mijenja – većinska potpora i priželjkivanje dodatne eskalacije uskoro se pretvorilo u negodovanje, nerazumijevanje uloge SAD-a, te su uslijedili prosvjedi. Unatoč zakonima koje je donijela njegova administracija, posljednje godine mandata predsjednika Johnsona završile su razočaranjem, zasjenjene vojnim neuspjehom i brojnim gubicima.¹² Deeskalacijom sukoba, najavom odustajanja od

¹¹ Graubard, Stephen, *Predsjednici: povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba*, (Zagreb: TIM press, d.o.o., 2010.), 31.

¹² Isto, 396. – 400.

ponovne kandidature nakon što je poslao pola milijuna vojnika u Vijetnam i pozivom Hanoju da pristane na pregovore, ostavio je nepovoljan teren svojim budućim nasljednicima.¹³

Na idućim izborima 1969. pobijedio je Richard Nixon – republikanac koji je ostao neslavno zapamćen po jednom od najvećih skandala dvadesetog stoljeća, zbog kojeg je u konačnici podnio ostavku, što ga čini jedinim američkim predsjednikom koji je na taj način okončao svoj, inače uspješan mandat. Obilježen dubinskim razumijevanjem složene vanjske politike i velikim koracima ka normalizaciji međunarodnih odnosa.¹⁴ Iznimno uspješna vanjska politika i bliska suradnja s geopolitičarem Henryjem Kissingerom u brojnim je inicijativama postizala dobre rezultate i poboljšanu percepciju javnosti u neobično teškom razdoblju SAD-a. Produljenjem rata u Vijetnamu tzv. strategijom vijetnamizacije vjerovao je u dugoročni plan prema kojem će se postepeno povlačiti američke vojne jedinice ukoliko Južni Vijetnam prihvati preuzeti veću ulogu u vlastitoj obrani. Potporom američkih vojnih savjetnika i slanjem velikih količina vojne opreme želio je pokazati Sjevernim Vijetnamcima kako neće dobiti rat i utjecati na njihovu spremnost na pregovore. Unatoč smanjenju vojnih snaga i drastičnom padu broja žrtava, taj potez je izazvao brojne studentske prosvjede.¹⁵ Drugi veliki potez bilo je otvaranje prema Kini s ciljem da se Sjeverni Vijetnamci učine sklonijima lakše prihvatiti razumne uvjeta mira. Taj postupak je također predstavljao pokušaj destabilizacije Sovjetskog Saveza kao komunističkog rivala Kini, kako bi Sovjeti bili spremni na kompromis po pitanju nadzora naoružanja. Također su predviđali kako bi takvi odnosi povoljno utjecali na odnos s Berlinom i smanjenje napetosti na Bliskom istoku.¹⁶ Kissinger detaljno objašnjava taj potez nazivajući Nixonovu diplomaciju triangularnom – u kontekstu omjera snaga SAD-a, SSSR-a i Kine. Nakon sukoba kinesko-sovjetskih snaga 1969. i zbog zabrinutosti od mogućnosti eskalacije, SAD mijenja pristup. S jedne strane ističe neutralnost u konfliktu te naglašava kako im nije cilj iskorisiti novostvoreno neprijateljstvo, ali s druge strane, izjave o nespremnosti sklapanja sporazuma sa Sovjetima i željama o uspostavi dijaloga s Pekingom odaju drugačiji ton.

Početak 1972. potpisano je priopćenje kojim se potvrđuje normalizacija odnosa kao interes svih zemalja, negira hegemonija i pregovaranje u ime trećih strana, odnosno, negira se suradnja sa SSSR-om čime se Sovjete dovodi u položaj u kojem su dvije strane okružene s izazovima – NATO savez na Zapadu i Kina na Istoku. Na taj način ublažena je trauma

¹³ Kissinger, Henry. *Diplomacija*, (Zagreb: Golden Marketing, 2000.) 621.

¹⁴ Graubard, *Predsjednici*, 421. - 422.

¹⁵ Isto, 424.

¹⁶ Isto, 427.

Vijentama, pokazano je dubinsko razumijevanje međunarodnih odnosa i SAD je vraćen u dominantan položaj indirektnom kombinacijom inicijativa prema kojoj Sovjetski Savez sam biva prisiljen ublažiti ton i pokazati prilagodljivost.¹⁷ Neslavan i iznenađujući kraj Nixon je dočekaao nakon otkrića afere Watergate. Naime, Nixon je bio povezan s protuzakonitom provalom koja se u lipnju 1972. godine odvila u nacionalnoj središnjici Demokratske stranke te je do kraja mandata, okupiran skandalom i pokušajima zataškavanja istog, vanjsku politiku prepustio Kissingeru. Neuspješni pokušaj prikrivanja sudjelovanja u prisluškivanju političkih protivnika zloporabom američkih tajnih službi, relativno brzo nakon izbora na kojima je pobijedio, uz nezadovoljstvo zbog bombardiranja u Vijetnamu, u javnosti je izazvalo linč nakon kojeg mu nije preostajalo drugo nego podnijeti ostavku.¹⁸ Iako je i nakon ostavke pokušavao govorima i u svojim knjigama dokazati nevinost, i unatoč ambicioznoj vanjskoj politici s namjerom stabiliziranja međunarodnih odnosa, u očima stanovništva najzapamćeniji je ostao Watergate skandal kao jedna od najvećih kriza demokracije.

Američki angažman u Vijetnamu ugrozio je međunarodni ugled i unutarnju koheziju zbog nemogućnosti predsjednika da jasno iznese strategiju i plan te konačan cilj koji zahtijeva slanje pola milijuna vojnika na drugi kraj svijeta.¹⁹ Nerealna očekivanja i loš omjer uloženog i dobivenog iza kojeg su stajala brojna opravdanja o dugoročnoj taktici koja vodi do mira, jednom kada Sjeverni Vijetnam spozna uzaludnost borbe i prvi odluči odustati, nije prolazila niti među američkim građanima, ali niti među hanojskim vlastima. Revolucija koju je televizija kao medij dovela u gotovo svako američko kućanstvo dodatno je potencirala kritike i nezadovoljstvo, ne samo prema američkim saveznicima, nego prema i vjerodostojnosti samog vodstva.²⁰

¹⁷ Kissinger, *Diplomacija*, 677. – 679.

¹⁸ Graubard, *Predsjednici*, 439.

¹⁹ Kissinger, *Diplomacija*, 606.

²⁰ Kissinger, *Diplomacija*, 616.

2.3. Jugoslavija i Pokret nesvrstanih

Jugoslavija je desetljećima gradila i razvijala specifičnost svog uređenja. Njen jednopartijski sustav, sa elementima demokracije koje pronalazimo u radničkom samoupravljanju vezanom za samostalno vođenje svojih tvrtki, stvorio je specifičan imidž u svijetu. Početni ekonomski uspon, vješto vođenje diplomatskih odnosa i

Slika 2

Osnivači Pokreta nesvrstanih, Bandung, 1955.

odmjeren utjecaj zapadne kulture u socijalističkom društvu donio joj je opis „jugoslavenskog eksperimenta.“ U idućem poglavlju opisati ću unutarnje procese koji su prethodili razdoblju detanta te koje prednosti je zauzimanje drugačijeg smjera u vođenju vanjske politike u konačnici donijelo. Postojale su tri opcije političkog opredjeljenja, no za Jugoslaviju, nakon nesuglasica sa Zapadom i Istokom, najizglednija postaje ona treća, udruživanje sa brojnim zemljama Trećeg svijeta, koje u tom trenutku nisu bile organizirane, ali su imale određene geopolitičke interese.

Sukob sa staljinizmom otvorio je vrata novom pogledu prema socijalizmu i dao slobodu KPJ da jasnije definira državno uređenje i stav koji želi zauzeti na međunarodnoj sceni s idejom o promjeni odnosa snaga koja je uslijedila nakon kraja Drugog svjetskog rata. Ideja o nesvrstanoći postupno je sazrijevala, a na njezino rađanje utjecale su kako unutarnjopolitičke tako i vanjskopolitičke okolnosti. Do sredine 50-ih godina jugoslavenski vrh, odnosno ni Tito, nije imao ideju o osnivanju pokreta koji bi povezao izvanblokovske zemlje, a potencijal novih afričkih i azijskih zemalja, koje su nastajale raspadom kolonijalnih carstava još nije prepoznat. Prvi korak u otkrivanju tog potencijala bilo je uspostavljanje diplomatskih odnosa s nekadašnjim kolonijama po Aziji i Africi, a ključna osoba za formiranje ideje o osloncu na zemlje Trećeg svijeta bio je jugoslavenski ambasador u Indiji Josip Đerđa koji je 1950. prepoznao sličnosti i mogućnost suradnje tih novonastalih država s Jugoslavijom.²¹ Psihološka prekretnica se dogodila za vrijeme Titovog putovanja u Indiju, Burmu i Egipat, kada se nesvrstanost pokazala kao odgovarajući smjer zemlje koja nije mogla

²¹ Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. (Zagreb: Golden marketing, 1999.). 356. – 360.

postati demokratska, ali se istovremeno nije mogla vratiti u komunistički lager. Idući susret s premijerom Indije i predsjednikom Egipta na Brijunima 1956. godine postavio je temeljne ideje pokreta gdje su se državnici složili kako treba pokušati riješiti probleme nerazvijenosti na tri kritična područja svijeta – Bliskom istoku, Jugoistočnoj Aziji i Srednjoj Europi, ubrzati njihov razvoj i olakšati gospodarsku suradnju. Na samom početku 1960-ih Tito obilazi petnaest zemalja Afrike i Azije tražeći izlaz u novom i drugačijem pristupu međunarodnoj političkoj sceni u sklopu koje bi se Jugoslavija učinila politički relevantnijom. Sukladno tome, Tito je strateški održavao bliske odnose sa važnijim zemljama.²² Prva konferencija Pokreta bila je u Beogradu 1961. godine te je uslijedio angažman za poboljšanje ekonomskog položaja zemalja, a sve iduće konferencije s glavnim inicijatorima uz Tita, indijskim premijerom Džavaharlala Nehrua, indonezijskim predsjednikom Ahmeda Sukarna, egipatskim predsjednikom Gamala Abdela Nasera i premijerom Gane Kwamea Nkrumaha su uslijedile u Kairu 1964., Lusaki 1970., Alžiru 1973., Colombu 1976. i Havani 1979. te su pomogle jasnije definirati ciljeve, strategije i prioritete Pokreta. Na taj način Jugoslavija jača veze s novooslobođenim zemljama i progresivnim pokretima te ostvaruje zavidne rezultate u razmjeni robe i međunarodnoj suradnji znanstvenika, raznih stručnjaka i studenata.²³ Suradnja je Jugoslaviji davala kozmopolitski izgled, a poduzeća su desetljećima u nesvrstanim zemljama radila po netržišnim uvjetima, jer osim zapadnog, nisu postojala druga tržišta gdje su se proizvodi niže kvalitete mogli plasirati.²⁴ Svjesna ovisnosti o zapadnim kreditima te sukoba sa SSSR-om, odabir suradnje sa zemljama Trećeg svijeta Jugoslavija je iskoristila kao potez kojim bi se učinila politički relevantnom. Korist je dolazila i od ogromnog ugleda koji je Tito u državama članicama uživao i od potencijalnih trgovinskih odnosa koji su mogli biti ostvareni.²⁵ Kao glavna prijetnja miru označen je imperijalizam, kolonijalizam i neokolonijalizam te se u borbi protiv istog zemlje članice ističu kao podrška u očuvanju mira. Zatražili su svjetsku konferenciju o razoružanju, izrazili podršku moskovskim sporazumima o djelomičnoj zabrani nuklearnih pokusa te ističu potrebu za oslanjanjem na vlastite snage i međusobnu suradnju. Osnovan je fond solidarnosti za očuvanje ekonomske sigurnosti malih zemalja namijenjen kao potpora članicama sa ekonomskim teškoćama nastalima uslijed ekonomskih pritisaka i sankcija. Unatoč otporu pojedinih grupa, nije se mogao zanemariti doprinos očuvanju svjetskog mira i realni ekonomsko-politički rezultati

²² Tvrтко Jakovina. *Hrvatska i Jugoslavija u svjetskoj politici*, (Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije. Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008.), 169. – 162.

²³ Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/>, zadnja izmjena: 25. veljače 2021.

²⁴ Tvrтко Jakovina. *Hrvatska i Jugoslavija u svjetskoj politici*, 167.

²⁵ Goldstein, Ivo i Slavko, *Tito*, (Zagreb: Profil knjiga, 2015.) 642. – 644.

koji su uslijedili. Ideološka korist koja je doprinijela potpori jugoslavenskom uređenju pokazala se i preko koncepta samoupravljanja koji je, primijenjen kroz djelovanje Pokreta, usmjeravao razvoj novonastalih država bez dominacije i eksploatacije potiskujući birokratsko-dogmatske i autoritarne tendencije.²⁶

Afirmacija politike koegzistencije ne znači da se u suvremenom društvu neće odvijati daljni progresivni procesi i promjene jer je koegzistencija sastavni dio tih promjena koje su istorijski neminovne. Ono što politička koegzistencija treba da obezbedi, to je da se te promjene odvijaju bez ratova, uz jačanje demokratskih odnosa u svijetu, uz jačanje uloga najširih narodnih slojeva, uz rješavanje ekonomskih i društvenih problema.

*Josip Broz Tito, Konferencija pokreta nesvrstanih, Beograd, rujan 1961.*²⁷

Uskoro postaje jasno kako politički trendovi koji su u svijetu zavlitali nakon brojnih kriza i doveli do pomirbenog stajališta koje se formiralo u obliku detanta, u Jugoslavenskoj vanjskoj politici sežu u sredinu 50-ih godina. Ideje iznesene na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji održanoj 1975. u Helsinkiju rezultirale su donošenjem sporazuma temeljenih na sigurnosti, gospodarskoj suradnji, znanosti i tehnologiju te očuvanjem ljudskih prava čime se ističu kao vrhunac detanta i suradnje dviju podijeljenih strana, no za Jugoslaviju, to nije bila nikakva novost.

²⁶ Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918.- 1985.* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.), 270. - 272.

²⁷ Josip Broz Tito - Govor na Konferenciji Pokreta nesvrstanih, Beograd, 1961.

3. POVIJEST DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE I SJEDINJENIH DRŽAVA OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA DO RAZDOBLJA DETANTA

Ono što se u početku činilo kao čvrst i stabilan odnos između SSSR-a i Jugoslavije uskoro se pokazalo ideološki neodrživim – nekompatibilnost interesa kulminirala je 1948., no do tog razdoblja, uslijed povezanosti sa Sovjetima, odnos sa SAD-om bio je neprijateljski te je takvim i ostao i godinu dana nakon prekida s Moskvom. Priznajući korist financijske pomoći, Tito tada prvotno odbija Marshallov plan jer ga vidi kao ometajući faktor u izvođenju Petogodišnjeg plana. Usprkos tome, primijećeno je smanjenje napetosti između dviju strana još krajem 1946. godine iako su neugodnosti koje su američki diplomati doživljavali u Beogradu dovele do brojnih prijedloga za zatvaranjem ambasade.²⁸

Tek 1949. uspostavlja se stabilna veza s Washingtonom nastala van ideoloških razilaženja i kreirana sa sviješću o nužnosti međusobne suradnje.²⁹ Nakon sukoba s Informbiroom, Jugoslavija se u nekoliko koraka počela približavati obrambenom sustavu Zapada – prvo faktički, zatim preko ekonomske i vojne pomoći (uz teška kreditna zaduženja), a potom i preko Balkanskog pakta. Unatoč tome, unutrašnja politika vodila se lenjinističkim konceptom vlasti i državne organizacije.³⁰ Doktrina temeljena na globalnoj ekspanziji i prihvaćanju američkog načina života sponzorirana Marshallovim planom činila je okosnicu politike „*containment*“ odnosno obuzdavanja Sovjetskog Saveza stvaranjem vojske u slučaju potencijalnog sukoba iskoristivši trenutak u kojem je sam SSSR bio još previše oštećen da ih u toj namjeri preduhitri.³¹

Dok je s jedne strane bilo potrebno voditi antikomunističku propagandu unutar samih Sjedinjenih Država, vladajući su bili svjesni nužnosti uplitanja u trgovinsku politiku. Iz tog razdoblja proizlazi izraz „održavanja Tita na površini“ („*keeping Tito afloat*“) koji označava strategiju koja ne služi kao direktna pomoć Jugoslaviji, već kao održavanje režima – suprotno jugoslavenskim očekivanjima o ekonomskom osamostaljenju. Time daje primjer drugim zemljama pod sovjetskim utjecajem kako je neovisnost od SSSR-a moguća i isplativa, održavajući dovoljno dobar standard i likvidnost koja bi očuvala borbeni moral

²⁸ Jakovina, Tvrtko, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjenje Američke Države: 1945. – 1955.*, (Zagreb: Profil International, 2003.), 108. – 120.

²⁹ Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949. – 1955.*, (Zagreb: Globus 1988.), 59.

³⁰ Isto, 9. – 10.

³¹ Isto, 24.

stanovništva.³² Korist je bila obostrana – SAD-u je odgovaralo održavati mir i stabilnost pa su emitiranjem propagandno prilagođenih emisija na blaži način predstavljale prednosti novog smjera, dok je Jugoslaviji odgovarao položaj u kojem ima priliku legitimirati svoj režim bez da to radi uz pomoć Kominforma. Ekonomska pomoć i strah od sovjetske invazije koja je natjerala Jugoslaviju da se približi Zapadu, djelovala je blagonaklono na vanjskopolitički položaj i otvorila vrata međunarodnoj političkoj sceni bez okova vlasti koje bi to mogle ugroziti i ograničiti u slučaju jednako bliske suradnje s Istokom.³³

Širenje zapadnjačke ideologije bilo je osobito uspješno dramatičnim promjenama koje su uslijedile u kulturi kroz američke filmove, časopise, modu, glazbu i engleski jezik. Amerikanizmi u glazbi, plesovima, modi, stripovima, osobito kod mlađe populacije, dobivaju široku publiku stoga se javljaju brojne kritike o gubitku smisla i interesa za ozbiljnu umjetnost i negativnim trendovima cigareta, alkohola, nediscipline koji su prevladavali među mlađom demografskom skupinom. Kapitalizam prestaje predstavljati najvećeg neprijatelja – veleposlanstvo je postalo svjesno da se među mladeži opijenom popularnom kulturom i zapadnim motivima kroz nekoliko godina nalaze budući rukovodioci i pažljivim uvođenjem u njima zanimljive dijelove američke kulture smanjuje se jaz ideoloških oponentata.³⁴ Jedan od relevantnijih dokumenata tog vremena su zapisi Helene Batjer, američke konzulice koja je pomno bilježila sve promjene u jugoslavenskom društvu i prenosila svoje spoznaje američkim vlastima, koje su uvijek s iznimnim interesom pratile stanje i promjene u Jugoslaviji. Kao i njihovi prethodnici i nasljednici, slažu se sa prozapadnom orijentacijom društvenog i kulturnog hrvatskog i slovenskog društva, kao najrazvijenijih saveznih država, koju asociraju sa svojom kulturnom prošlošću i ekonomskom razvijenosti kojoj teže, naspram one istočne, koju oni smatraju zaostalom. Interesi pojedinih zemalja su u konačnici bili ograničeni i podupirani samo u onim okvirima u kojima bi SAD mogao poboljšati svoj položaj u kontekstu globalnog hladnog rata, a što se tiče Jugoslavije, u svrhu očuvanja jedinstvene stabilne i komunističke zemlje.³⁵

Unatoč kritici Kubanske krize 1961, odnosi su popravljani Titovim posjetom predsjedniku Kennedyju gdje su razmjenjivali mišljenja i realne strategije za buduće ciljeve. Sudeći po izjavama koje su uslijedile nakon atentata, možemo zaključiti kako je Tito

³² Isto, 62.

³³ Jakovina, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjenje Američke Države: 1945. – 1955.*, 526.

³⁴ Isto, 462. – 464.

³⁵ Ante Batović, „*Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)*“, *Historijski zbornik*, Vol. 63 No. 2, (2010).

Kennedyja favorizirao i dijelio stajalište o potrebama očuvanja mira u svijetu. Dobri odnosi su se kroz desetljeće nastavili zajedno s liberalnijim reformama o otvaranju granica, što je otvorilo mogućnost odlaska Jugoslavena u strane države ili dolazak stranaca na ljetovanje na Jadran. Bilo je jasno kako su gospodarski odnosi glavna nit vodilja u savezništvima – prozapadno orijentirano stanovništvo i zapadna pomoć koju je Jugoslavija dobivala bila je u kontrastu s potrebama za gospodarskom suradnjom stoga je bila ograničena na trgovinu dok su razmjena sirovina i vojna pomoć bili privremeno stavljeni po strani.³⁶

Od iznimne je važnosti bio posjet državnog tajnika SAD-a Johna Fostera Dullesa Brijunima u rujnu 1955. godine. Posjet je obilježen kao iznimno uspješan i ugodan korak u potvrđivanju dotadašnjih odnosa, pogotovo nakon Hruščevljevog dolaska u Beograd koji je mogao proizvesti zabrinutost oko potencijalnog pomirenja i promjena ravnoteže snaga. Obje strane su se složile oko prava svake države da gradi vlastitu budućnost te se Tito još jednom ogradio od staljinizma, a državnici su se složili oko zajedničkog cilja postizanja mira i konstruktivne suradnje.³⁷

Iako nije iskazao potpunu pripadnost niti jednoj strani, vještim balansiranjem diplomatskih odnosa i uviđanjem svog jedinstvenog položaja, Tito je Jugoslaviju stavio u povoljan položaj u odnosu i prema Zapadu i prema Istoku, u položaj koji ne ugrožava nijednu stranu, a njemu ostavlja dovoljno ekonomske stabilnosti, slobode i prostora da se okrene novom smjeru. Upravo ekonomska pomoć Zapada omogućila je Jugoslaviji da šezdesete godine dočeka kao relativno razvijena i industrijalizirana zemlja te je gospodarski uspon pratila i promjena sastava društva i vodećih struktura. Svi događaji tog desetljeća pokazuju kako su američki i jugoslavenski kratkoročni i dugoročni interesi bili pažljivo balansirani. Oni su pomogli oblikovati ekonomsku pozadinu, ali su utjecali i na traženje jugoslavenskog identiteta u podijeljenom svijetu – Beograd je koristio sukob Istoka i Zapada da ojača svoju nezavisnost i stekne međunarodni ugled, dok je Washingtonu odgovaralo postojanje primjera o odmetanju od Sovjetskog Saveza.³⁸ Nova generacija političara odrasla je u drugačijim okolnostima, bila je izložena otvorenijem svjetonazoru od njihovih roditelja, sa većim utjecajem zapadne kulture. Zajedno sa liberalizacijom koja je uslijedila nakon reformi, očite posljedice manifestirale su se u jasnijoj kritici i ismijavanju društvenog života te političkog i ekonomskog sustava.

³⁶ Jakovina, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjenje Američke Države: 1945. – 1955*, 499. – 505.

³⁷ Isto, 508. – 513.

³⁸ Vučetić, Radina. *Koka – kola socijalizam*. (Beograd: Službeni glasnik, 2016.), 77.

3.1. Diplomatski odnosi u vrijeme mandata predsjednika Richarda Nixona

Nakon smrti indijskog premijera Nehrua i egipatskog predsjednika Namera te svrgavanja indonezijskog predsjednika Sukarna i predsjednika Gane Kwamea Nkrumaha, Tito je 1970. godine ostao posljednji patrijarh nesvrstanosti. Titova nedefinirana retorika o međunarodnoj suradnji unatoč važnosti za bivše kolonijalne zemlje i afirmaciju jugoslavenskog položaja u međunarodnoj politici kroz prethodna dva desetljeća, u vrijeme detanta postaje zastarjela.³⁹ Pokazatelj ulaganja u međunarodni ugled bio je status koji je Tito imao u sedamdesetima u odnosu na političku i ekonomsku težinu Jugoslavije, koja zbog zaduživanja i vlastitih unutarnjih problema nikad nije uspjela ostvariti svoje ambiciozne planove, dok je ublažavanje podjela na Istok i Zapad značilo da Jugoslavija gubi svoju specifičnost djelovanja između dviju sila.⁴⁰ Istovremeno, Sjedinjene Države su se našle u jednom od najtežih razdoblja zbog svog nepovoljnog položaja u Indokini te su također razmatrane opcije vođenja vanjske politike kojim bi uspjeli zadržati ključnu ulogu u svijetu, ali uz manje rizike i ulaganja. Popuštanje, odnosno politika *containment*a u sklopu Nixonove doktorine (također nazvane i politikom vijetnamizacije) služilo je u svrhu smanjivanja napetosti ideološki suprotstavljenih sila i oslanjanje na suradnju s pouzdanim regionalnim saveznicima. Uspostava dijaloga služila je za smanjenje napetosti u sklopu koje valja poštivati ideologiju i suverenost svake zemlje.⁴¹

Promjenjivi jugoslavensko-američki odnosi obilježeni hladnoratovskim sukobima završili su 1970. kada Richard Nixon postaje prvi američki predsjednik koji je posjetio Jugoslaviju, odnosno prvi američki predsjednik u posjetu komunističkoj zemlji uopće. Bilateralni odnosi Beograda i Washingtona uzrokovani jugoslavenskim reakcijama na rat u Vijetnamu i Šestodnevni rat učvrstile su se jugoslavenskoj osudi sovjetske invazije u Čehoslovačkoj te je SAD počeo na Jugoslaviju gledati kao na partnera i pomoć u ostvarivanju svojih dugoročnih ciljeva. Upravo to poboljšanje odnosa zaokruženo je i predsjedničkim posjetom, prilikom kojeg je uspostavljen i novi sporazum oko viza. Građanima je omogućeno dobivanje viza za neograničen broj ulazaka i izlazaka u trajanju od godinu dana.⁴² Posebnost tog putovanja proizlazi iz činjenice da je Nixon, osim glavnog grada, posjetio i Zagreb i Kumrovec. Unatoč poznatom uskliku po završetku zdravice u Banskim dvorima „Živjela

³⁹ Goldstein, *Tito*, 645. – 657.

⁴⁰ Isto, 722.

⁴¹ Jakovina, Tvrтко. „Što je značilo Nixonov usklik „živjela Hrvatska“?“, Društvena istraživanja 40-41, godina 8 (1999.), br 2-3, ožujak - lipanj 1999., Zagreb., 349. – 351.

⁴² Vučetić, *Koka – kola socijalizam*, 75. - 76.

Jugoslavija! Živjela Hrvatska!“ gdje se mogao steći dojam pružanja podrške Hrvatskom proljeću, uvidom u medijske zapise može se zaključiti kako je posjet ipak bio protokolaran, a usklik izraz kurtoazije.⁴³ Iduće godine Tito odlazi u Washington, no čini se da je to putovanje bio veći događaj za Jugoslaviju nego za Sjedinjene Države, poglavito zato jer se u Nixonovim memoarima uopće ne spominju ni Tito ni Jugoslavija.⁴⁴ Iako za vrijeme susreta u Washingtonu Nixon i Tito nisu razgovarali o unutrašnjoj politici SFRJ, potporu Washingtona možemo uočiti u odgovoru pismu *United American Croats* u kojem se od Nixona traži da izvrši pritisak na Tita kako bi se spriječila uhićenja studentskih vođa u Jugoslaviji. U odgovoru State Departmenta iskazana je potpora jugoslavenskom vodstvu u izgradnji stabilnijeg i naprednijeg federalnog sustava. Ostatak posjeta Tito je proveo u razgovorima, savjetovanju i promjeni mišljenja o trenutnim svjetskim događajima, a svaki aspekt putovanja detaljno je isplaniran kako bi prošao bez trzavica i služio kao odraz prijateljstva dviju zemalja. Prozapadna orijentacija postala je naglašenija nakon sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj koja je navela Tita i Ceausescua da promisle o „što ako“ scenariju u slučaju potencijalne, ali malo vjerojatne intervencije u njihovom smjeru. Iz tog razloga, uloženi napori i planiranje putovanja kako bi se njegovali prijateljski odnosi sa Sjedinjenim Državama i iskazana potpora Titu kao jamcu neovisne Jugoslavije koji odgovara interesima svih strana su logični i uspješno ostvareni.⁴⁵

Međusobni posjeti i intezivni odnosi s Jugoslavijom nastavljaju se i u mandatima Nixonovih nasljednika Forda i Cartera. Ovacije koje su dočekale američkog predsjednika i laskanje dvaju državnika koje se tokom posjeta nastavilo, pripremio je teren za buduće posjete – Tito 1971. odlazi u SAD, Gerald Ford 1975. dolazi u Jugoslaviju, a 1978. Tito ponovno odlazi u SAD u posjet predsjedniku Jimmyju Carteru. Istovremeno intenziviranje truda sovjetskih predstavnika predstavljalo je borbu za utjecaj u državi nakon Titove smrti. U Titovoj podmakloj dobi bilo je očito neizvjesno pitanje njegovog nasljednika i budućnosti jugoslavenskog unutarnjeg uređenja i vanjske politike.⁴⁶

⁴³ Isto, 366.

⁴⁴ Jakovina, Tvrтко, *Sjećanje na Nixona i Tita*. Spomenica Filipu Potrebici, ur. Mirjana Matijević Sokol, (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Odsjek za povijest i Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, FF Press, 2004.), 345. – 436.

⁴⁵ Jakovina, Tvrтко. *Tito i Nixon – kako je pripreman i što je značio Titov posjet Washingtonu 1971.?*, (Zagreb: Historijski zbornik, god. LV, 2002.) 191. - 194.

⁴⁶ Goldstein, *Tito*, str. 724. - 726.

4. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SAD-a ZA VRIJEME MANDATA PREDSJEDNIKA GERALDA FORDA

Gerald Ford je na ljeto 1974. mandat započeo u atmosferi jednog od najkontroverznijih skandala do tada koji su šokirali Ameriku i svijet. Potpredsjednik Richarda Nixona, naslijedio je njegovu funkciju uslijed ostavke zbog umiješanosti u aferu Watergate. Gerald Ford je bio omiljeni političar koji je ulijevao povjerenje kod demokrata i republikanaca, no ta popularnost je znatno pala nakon što je Nixonu, figuri koju su mnogi Amerikanci smatrali glavnim negativcem u aferi, udijelio oprost. Mandat je započeo u nezahvalnim uvjetima ekonomske i energetske krize, a uskoro je i započela dugotrajna borba povezana sa sumnjivim destabilizacijskim aktivnostima CIA-e koje su mogle narušiti američki imidž stvaran od kraja Drugog svjetskog rata. Upleten u mrežu spletki i političkih odnosa povezanih za njegov položaj, svim snagama se trudio očuvati integritet i vjeru u Sjedinjene Države te obraniti poštenje predsjednika i njihove povezanosti s nelegitimnim aktivnostima tajnih službi. Dok ga Kissinger, tadašnji državni tajnik s kojim je održavao bliski odnos, karakterizira kao osobu koja se klonila spletki i kontroverzi, hvaleći njegov angažman u vanjskoj politici, mediji su ga žestoko kritizirali želeći održati status koji su postigli prateći krizu Watergate.⁴⁷ Unatoč pojedinim vanjskopolitičkim uspjesima – ublažavanju odnosa na Bliskom istoku, nadgledanju završetka europske sigurnosne konferencije s brojnim odredbama o ljudskim pravima koje su kasnije iskorištene kao misli vodilje u rušenju komunističkih režima, loše je ocijenjeno stagnirajuće gospodarstvo. Rastuća nezaposlenost i opasna stopa inflacije bili su teški problemi unutarnje politike kojima je uskoro uslijedila recesija.⁴⁸ Međutim, s obzirom na manjak njegove ambicije da postane aktivni predsjednik, u kombinaciji s nenaklonosti Kongresa, mandat nije ostavio konkretni i ozbiljni trag po pitanju reformi koje bi unaprijedile loše stanje SAD-a. Njegova uloga bila je simbolična – služio je kao figura iskupljenja koja je trebala umiriti javnost ogorčenu Nixonovim skandalom.⁴⁹

Susret s Titom u kolovozu 1975. godine desio se nakon potpisivanja *Helsinškog završnog akta* i osnivanja Organizacije za europsku sigurnost i suradnju. Odredbe konferencije podijeljene su u četiri košare koje se tiču sigurnosti Europe i Sredozemlja, suradnje na području gospodarstva, znanosti i tehnologije te očuvanja okoliša i unaprjeđenja

⁴⁷ Graubard, *Predsjednici*, 445. – 448.

⁴⁸ Kissinger, *Svjetski poredak*, (Zagreb: Školaska knjiga, 2015.), 266.

⁴⁹ Graubard, *Predsjednici*, 452. – 454.

ljudskih prava, kulturne suradnje, obrazovanja i slobodnog protoka informacija. Potpisivanjem Helsinškog akta europske države (sve osim Albanije), SAD i Kanada su se obvezale na poštovanje suvereniteta, nepovredivost granica i teritorijalnog integriteta država, poštivanje ljudskih prava, miroljubivo rješavanje sporova i razvijanje ekonomske suradnje.⁵⁰ Brojne odrednice deklaracije bile su formulirane prema načelima politike nesvrstanih od prije gotovo dva desetljeća te je iznimno uspješna jugoslavenska diplomacija pogodovala odluci da se idući sastanak KESS-a organizira upravo u Beogradu, zbog čega se i sam američki predsjednik odlučio na posjet. Inzistiranje na punoj ravnopravnosti zemalja i suzdržavanje od uplitanja u unutarnje procese drugih zemalja, iako idealizirana i često podupirući problematične režime, pokazala se iznimno važnom u trenutku kada je svijet odlučio odbaciti borbenost i revolucionizam.⁵¹

*Slika 3
Susret Geralda Forda i Josipa Broza Tita, kolovoz 1975.*

Određivanje miroljubive svjetske politike bilo je u kontrastu s tadašnjim događanjima, odnosno, brojnim oružanim sukobima u svijetu, od kojih su najistaknutiji bili oni u Angoli i Libiji. Dolazak u Beograd odvijao se u razdoblju kada je obje zemlje pogodila inflacija i gospodarske poteškoće te su predsjednici raspravljali o ekonomskoj krizi i

visokoj stopi nezaposlenosti kao posljedicama koje mogu uslijediti ukoliko se ne uspostavi dovoljno fleksibilna politika. Razgovorima u Beogradu prisustvovali su također i državni tajnik SAD-a Henry Kissinger i potpredsjednik Richard Dick Cheney sa američke strane te potpredsjednik Republike Vladimir Bakarić, član predsjedništva SFRJ Edvard Kardelj, predsjednik i potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća Džemal Bijedić i Miloš Minić.

⁵⁰ Helsinška konferencija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.)

⁵¹ Jakovina, Tvrtko, *Treća strana hladnog rata*, (Zagreb: Fraktura: 2011.), 638.

Ford: Mislim da podela sveta na blokove nije najbolji način za rješavanje problema. U današnjem svetu, ne može biti konfrontacije i vojne aktivnosti kakvu smo poznavali tokom Vaše i moje mladosti. Ja ću se posvetiti eliminaciji tih izvora sukoba koji mogu voditi do vojne konfrontacije. To će biti naša orijentacija. (...) Američki narod je kao rezultat razvio duboka osećanja prema jugoslovenskom narodu.. Američki narod, ako mogu tako da se izrazim, ponekad ne razume vašu kritiku naših akcija. Osećanja za Jugoslaviju su veoma jaka, i pod tim okolnostima se kriticizam lako razume pogrešno. Tako da se nadam da ćemo umiri naše izjave.

Tito: Sasvim se slažem. Kritika se može izraziti u prijateljskom ili neprijateljskom duhu. (...) Mi takođe želimo da budemo konstruktivni. Imali smo mnoge kontakte sa šefovima vlada u Helsinkiju i sa drugima sa kojima se ne slažemo, i nadamo se da nećemo dozvoliti štampi da upravlja našim odnosima. Ali ako ima razlika, sastati ćemo se i razgovarati o njima.⁵²

Ford je nakon sastanka izjavio kako su razgovori bili prekratki te da su se ticali bilateralnih ekonomskih i vojnih odnosa te su obje strane iskazale velik interes i uvažili značaj te teme. Iskazao je i zabrinutost zbog stanja na Bliskom istoku i utvrdio kako je medijacija nužan faktor, uz fleksibilnost, koju svaka strana treba pokazati u svrhu što kvalitetnijeg rješavanja svjetskih problema. Zahvalio se na srdačnom dočeku i izjavio kako se veseli daljnjem zblizavanju SAD-a i Jugoslavije. Tito se složio s njegovom izjavom i utvrdio kako je srdačan doček koji su građani priredili pokazatelj jugoslavenske želje o održavanju dobrih odnosa sa Sjedinjenim Državama. Potvrdio je dobre bilateralne odnose, ali je i ukazao kako ih u budućnosti namjeravaju proširiti. Tito je iskazao zabrinutost za ekonomsku situaciju kojoj također valja posvetiti više vremena na budućim sastancima.⁵³ Konzervativci u Kongresu i kritičari Helsinškog sporazuma negativan stav su temeljili na suradnji sa Sovjetima za koje se mislilo kako se ne pridržavaju sporazuma. Smatrali su da se tim potezom demokratske zemlje Zapada ograđuju od stanja u Istočnoj Europi i da su one pristankom na neuplitanje u unutarnju politiku drugih zemalja Sovjetima prepustile sve zemlje SSSR-a bez borbe, na milost Moskovskom središtu. Sudjelovanje na Konferenciji je uzrokovalo predsjednikov pad popularnosti i ona je proglašena još jednim projektom državnog tajnika Kissingera koji je namenut predsjedniku. Na situaciju se čak osvrnuo i njegov nasljednik Jimmy Carter koji je u

⁵² Memorandum o razgovoru Tita i Forda - Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija*. (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.) 256.

⁵³ Peters, Gerhard, Wooley, John T., *Gerald R. Ford – Remarks in Blgrade Foollowing a Meeting With President Josip Broz Tito of Yugoslavia*, (American Presidency Project), Pristupljeno 4.siječnja 2021. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-belgrade-following-meeting-with-president-josip-broz-tito-yugoslavia>

jednom od govora u svojoj kampanji zaključio da je potpisivanje ugovora označava poraz i potvrdu sovjetske dominacije nad cijelom Istočnom Europom. Ford je svojim posjetom Poljskoj, Jugoslaviji i Rumunjskoj ohrabrio zemlje na zauzimanje još neovisnijeg stava. Sovjeti su također bili prisiljeni odreći se Brežnjevljeve doktrine iz 1968. kojom su proglasili svoje pravo na vojnu intervenciju u svrhu očuvanja socijalističke vlade čime je njihova dominacija zapravo oslabila, u iznimno važnom razdoblju 70-ih godina kada je znatno porasla neovisna misao i kritika komunizma. Predsjednik Ford je stoga smatrao kako je sudjelovanje u Helsinkiju jedno od njegovih najvećih postignuća vanjske politike. Čak je i glavno glasilo Sovjetske komunističke partije *Pravda* objavilo odluke iz 1975. čijim se idejama inspirirao cijeli novi naraštaj revolucionara iz čega možemo zaključiti kako je unatoč brojnim površnim kritikama Helsinški sporazum smatran jednim od najuspješnijih postignuća vanjske politike te će sama vrijednost tih odredbi s vremenom postajati očitija.⁵⁴ Tema je ponovno pokrenuta na predsjedničkoj debati iduće godine kada je predsjednik Ford iznova izjavio kako sovjetska dominacija u Istočnoj Europi ne postoji. Odlučno je tvrdio kako su zemlje koje je posjetio 1975. samostalne i kako nisu pod dominacijom SSSR-a te da su te države kulturološki potpuno odmetnute od SSSR-a te da nikada ne bi pristale pasti pod sovjetski utjecaj.⁵⁵ Upravo je predsjednička debata 1976. ukazala na Fordove namjere da se prikladno postavi u razdoblju koje će uslijediti nakon Titove smrti, pitanje koje je u izvorima obavještajnih agencija bilo aktualno još od 1948. godine. U posljednjem desetljeću života Tito je gubio interes za detalje, a svoj politički staž i iskustvo koristio je za općenitije komentare svjetske političke scene i inzistiranje na posredničkoj ulozi u bliskoistočnom sukobu. Čak je i Ustav iz 1974. najavljavao mijenjanje rukovodstva nakon Titove smrti, previđajući kolektivno rukovodstvo. CIA o Jugoslaviji izvještava sljedeće:

*Jugoslavija je podijeljena zemlja u velikim problemima koji se mogu uvećati kada ostarjeli i bolesni Tito siđe sa scene. (...) Direktna sovjetska intervencija u Jugoslaviji poslije Tita nije vjerojatna. (...) Ova ocjena doduše se ne može iznijeti bez rezervi, jer se mogućnosti previranja poslije Tita i opasnosti od sovjetske intervencije ne mogu zanemariti. Nitko ne zna kako će ova neobična balkanska država izgledati kada integrativna sila Titovog dominantnog prisustva nestane.*⁵⁶

⁵⁴ Mieczkowski, Yanek, *Gerald Ford and the challenges of 1970s.*, (Lexington: University Press of Kentucky, 2005.) 298.- 300.

⁵⁵ Isto, 331.

⁵⁶ Petović, *Titova lična diplomatija*, 232. – 233.

5. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SAD-A ZA VRIJEME MANDATA PREDSJEDNIKA JIMMYJA CARTERA

Debata i predsjednička kampanja rezultirale su uspjehom i pobjedom demokratskog kandidata Cartera. Uspješni guverner podrijetlom iz savezne države Georgie svojom pobjedom na izborima 1976. izazvao je iznenađenje i čuđenje kada je pretekao ostale ugledne kandidate. Veliku prednost donijela mu je potpuna nepovezanost s bilo kakvim prethodnim skandalima američkog političkog vrha i neupletenost u Vijetnamski rat – stoga je među biračima njegova pobjeda donijela prividno okretanje novog lista. Svoj imidž je temeljio na jednostavnosti i želji da se prikaže kao običan „čovjek iz naroda“ što je među ostalim demokratima tog doba izazivalo nepovjerenje uz osudu njegovih suradnika kao administracije koja ne razumije ni političke procese ni tijek povijesti.⁵⁷ Carterovo inzistiranje na poštivanju ljudskih prava sukladno s odredbama iz treće košare Helsinške konferencije izdvajalo se kao ključna nit vodilja za uspostavljanje sigurnosti i suradnje, uz pokretanje pregovora o ograničavanju strateškog nuklearnog oružja SALT-II koji je konačno potpisan 1979. sa sovjetskim vođom Leonidom Brežnjevom.⁵⁸

Sa izazovima unutrašnje politike također je bio suočen i Tito, no jugoslavenska vanjska politika u 70-im godinama ocijenjena je kao znatno uspješnija i s većim ugledom nego što je bila sama važnost Jugoslavije u ekonomskom i geopolitičkom pogledu. Štoviše, bila je preambiciozna za zemlju koja se trebala pozabaviti vlastitom ekonomskom situacijom umjesto održavanjem prestiža svog vođe što se postizalo brojnim putovanjima i posjetima državicima, među kojima je i posjet Washingtonu 1978. koji je istaknut kao vrhunac dobrih odnosa SAD-a i Jugoslavije.⁵⁹ Na predsjedničkoj debati 1976. tadašnjem guverneru Carteru postavljeno je spekulativno pitanje o njegovom djelovanju poslije smrti Josipa Broza Tita te je zatražen njegov komentar na prethodnu izjavu u kojoj govori kako ne bi sudjelovao u ratu u Jugoslaviji, čak ni da Sovjetski Savez pošalje svoje trupe. Carter se u svom odgovoru osvrnuo na razgovore sa svojim suradnikom, guvernerom Averellom Harrimanom koji je posjetio Sovjetski Savez i Jugoslaviju, te prema razgovorima koje je vodio s tamošnjim političkim vrhom, zaključio kako se radi o složnom i čvrstom vodstvu za koje nije izgledna ugroženost od strane Sovjetskog Saveza. Naglašava također da je od početka svoje kampanje

⁵⁷ Graubard, *Predsjednici*, 460. – 466.

⁵⁸ Vukadinović, Radovan, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog napretka*, (Zagreb: Agencija za komercijalnu djelatnost, 2001.), 264. – 267.

⁵⁹ Goldstein, *Tito*, 721.

govorio kako ne bi vojno sudjelovao ili se miješao u unutrašnje stvari druge države dok god sigurnost SAD-a nije ugrožena.

Od samih početaka kampanje tvrdio sam - i ovo je bio standardni odgovor koji sam dao kao odgovor na jugoslavensko pitanje - da nikada neću ratovati ili se vojno miješati u unutarnje stvari druge države, osim ako naša vlastita sigurnost nije izravno ugrožena i ne vjerujem da bi naša sigurnost bila izravno ugrožena da je Sovjetski Savez ušao u Jugoslaviju. Ne vjerujem da će se to dogoditi. Svakako se nadam da neće. Poduzeo bih najjače moguće mjere, osim stvarnih vojnih akcija tamošnjih vlastitih trupa. Ali sumnjam da bi to bila mogućnost.

*Jimmy Carter, predsjednička debata, listopad 1976.*⁶⁰

Kasnije je Carter umanjio važnost svoje izjave tvrdeći kako je jugoslavensko vodstvo čvrsto te kako bi bilo neozbiljno govoriti da bi se išlo u rat zbog Jugoslavije jer je taj scenarij neizgledan, ali i kako sam SAD ne bi trebao ulaziti u rat ukoliko njegova vlastita sigurnost nije ugrožena. Te izjave su bile posvuda citirane, a Carter je ubrzo počeo Jugoslaviji pristupati s većom obazrivošću.⁶¹ Odgovor o posttitovskom razdoblju koji je dao na debati o odnosima s Jugoslavijom mogao je naštetiti na dva načina – zamišljanjem smrti vođe, ali i propitkivanjem implicite garancije koju je Jugoslavija uživala od strane zapadnih saveznika, stoga je nakon izbora bilo potrebno ispraviti taj gaf.⁶² Počevši sa mijenjanjem ambasadora kako bi se popravili odnosi uslijed, među ostalim, gafa na predsjedničkoj debati, sve do brojnih posjeta i izmijenjena pisama, Carterova administracija se istinski trudila održavati dobre odnose s Titom. Nakon veleposlanika Leonharda, Toona i Silbermana, koji su postavljeni od strane bivših predsjednika, u Jugoslaviju dolazi Lawrence Eagleburger koji je trebao ispraviti dojam koji su ostavljali njegovi nezreli i često neprimjereni prethodnici. Williama Leonharda je pratio glas alkoholičara, Mac Toon nije bio u mogućnosti razumijeti složenost odnosa pojedinih dijelova Jugoslavije, a konzervativni Lawrence Silberman ostao je zapamćen po kontraverzima izjavama u kojima govori kako diplomate treba strijeljati, a i generalnoj mržnji prema Jugoslaviji i Titu. Eagleburger je bio voljen od strane Jugoslavena, te je ostao zapamćen kao vrijedna i moralna osoba. Strpljivo je slušao probleme predlagavši rješenja te je često

⁶⁰ New York Times - Transcript of the Final Debate Between 2 Presidential Candidates
<<https://www.nytimes.com/1976/10/23/archives/transcript-of-the-final-debate-between-2-presidential-candidates.html>>

⁶¹ Jakovina, Tvrtko. *Američki predsjednici i europski jugoistok u 20. i 21. stoljeću*. Pogovor hrvatskom izdanju u Graubard, *Predsjednici*, 774. – 775.

⁶² Petović, *Titova lična diplomatija*, 233.

suradivao i mentorirao mlađe članove misije.⁶³ Zahvaljujući svom angažmanu i upućenosti, u kasnijim godinama bio je savjetnik predsjedniku Bushu u pitanjima vezanim za dezintegraciju komunizma u Istočnoj Europi i na Balkanu.⁶⁴

Prije dolaska Tita, SAD su posjetili i Edvard Kardelj, predsjednik Savezne skupštine Kiro Gligorov i potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća, tadašnji predsjednik republičke hrvatske vlade Jakov Sirotković. Posjet je započeo Carterovim govorom u kojem je nazvao Tita iznimnim čovjekom koji uistinu razumije važnost detanta i važnost teritorijalnog integriteta Jugoslavije kao jedne od glavnih pretpostavki sadašnjeg i budućeg mira:

*On je doista veliki čovjek, koji je u toku svoga života ispoljio izuzetnu osobnu hrabrost u borbi, u trenucima krajnjih iskušenja njegove snage kao čovjeka i patriota. On je suvremenik velikih svjetskih lidera. On je bi prijatelj i suradnik premijera Chrurchila, predsjednika Roosevelta, generala De Gaulla. On je čovjek koji je zajedno sa velikim liderima – Nehruom, Naserom, inicirao stvaranje pokreta nesvrstanih naroda svijeta. On je otac Specijalnog zasjedanja Gerenalne skupštine Ujedinjenih naroda o razoružanju koja će se održati ove godine. (...) Predsjednik Tito je čovjek koji već duže vrijeme razumije privrženost naše nacije detantu i pravo značenje ove pogrešno shvaćene riječi.*⁶⁵

Tito se osvrnuo na kompleksnost i uspjeh održavanja diplomatskih odnosa dviju strana koje su same već uspostavile međusobno razumijevanje i poštovanje.⁶⁶ Pred novinarima je rekao kako Jugoslaviji američka garancija u slučaju potencijalne sovjetske intervencije nije potreba te dao do znanja kako se on intervencije ne boji, pogotovo zato jer radi na tome da se bilo koja strana miješa u unutarnju politiku Jugoslavije. Također je dodao kako je jugoslavenska armija dovoljno jaka te da je u stanju angažirati osam milijuna ljudi koji će se spremno boriti za svoju zemlju. Iznimno važna rečenica koja sažima njegov način vođenja politike dolazi iz izjave u kojoj objašnjava važnost sastanaka i putovanja koji su obilježili posljednjih nekoliko desetljeća njegove vlasti:

Naročito je važno da između država dolazi čim više do kontakata – šefovi država treba da se sastaju. Kada problemi postoje, onda je bolje da se dijalog vodi neposredno, a ne preko

⁶³ Tvrтко Jakovina, *Život u limenci s crvima – Kako su živjeli i doživljavali Titovu Jugoslaviju? Razgovori američkih diplomata skupljenih u Foreign Affairs Oral History Program Udruge za diplomatske studije i Sveučilišta u Georgetownu u Washingtonu*. Historijski zbornik, god. LV, Zagreb 2001.

⁶⁴ Biographies of the Secretaries of State: Lawrence Sidney Eagleburger (1930–2011) <<https://history.state.gov/departmenthistory/people/eagleburger-lawrence-sidney>>

⁶⁵ Petović, *Titova lična diplomatija*, 233. – 234.

⁶⁶ 253. Editorial Note, Foreign Relations Of The United States, 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v20/d253>>

*pisama i posrednika. I tada se mnogo stvari lakše rješava, dolazi do većeg međusobnog razumijevanja. Jer, u jednom pismu ili poruci nije moguće sve obuhvatiti – mnogo je bolje kad se sjedne i razgovara.*⁶⁷

Tim riječima istaknuta je povezanost dviju država i potvrđen je njihov odnos u kojem Carter uvažava bogato iskustvo i povjerenje koje je Tito uspostavio među svjetskim liderima.⁶⁸ Nastavili su izmjenjivati mišljenja o trenutnim svjetskim događajima uz naglasak na važnost međusobne solidarnosti. Upravo zbog svojih uvjerenja o održavanju dobrih odnosa i težnji ka uspostavljanju mira, Carter je u iskusnom vođi Jugoslavije vidio važnog i utjecajnog sugovornika. Naglašavao je važnost pronalaska sveobuhvatnog rješenja mirnim putem te je Tito predložio sastanak sa sjevernokorejskim vođom Kim Il-Sungom, odnosno medijaciju između državnika kako bi potaknuo dijalog i miroljubivu komunikaciju.⁶⁹

Osim prethodno spomenutih državnika, utjecaj je ostavila i pozornost pridana jugoslavenskom ambasadoru Budimiru Lončaru prema kojem je veliko poštovanje izazvalo njegovo sudjelovanje na Šestoj konferenciji Pokreta nesvrstanih. Izniman interes za politiku nesvrstanih iskazala je i američka strana, odnosno državni tajnik Cyrus Vance u trenucima kada je miroljubivost detanta bila ugrožena dvama događajima – sovjetskom invazijom u Afganistan i vijetnamskom invazijom u Kambodži, osuđenima od strane Zapada i Pokreta nesvrstanih. U tom periodu nesvrstanost je prestala biti promatrana iz perspektive rivalnosti sa Sovjetskim Savezom i napokon doživljava potpuno priznanje u održavanju miroljubive međunarodne dinamike i suradnje.⁷⁰

Pred kraj 1970-ih dogodile su se brojne promjene dinamike međunarodnih odnosa - Beograd i Moskva su zaoštrili odnos zbog nesuglasica oko Afrike i zemalja Trećeg svijeta te zbog agresivne uloge Kube i neprijateljske politike Bugarske, dok istovremeno Beograd počinje popravljati odnose s Pekingom. Američka naklonost nesvrstanosti u trenucima neizvjesnosti oko spomenutih invazija, dovodi odnose SAD-a i Jugoslavije do njihove najbolje razine. Bogata korespondencija između Tita i Cartera i Titov zavidan ugled i položaj na međunarodnoj političkoj sceni bio je koristan alat u samom Carterovom razumijevanju aktualnih procesa, a i mišljenje o Jugoslaviji je doživjelo svoj uspon – potpredsjednik Mondale je čak izjavio kako ju smatra najotvorenijom državom na svijetu sa otvorenim i

⁶⁷ Petović, *Titova lična diplomatija*, 233. – 234.

⁶⁸ Goldstein, *Tito*, 725.

⁶⁹ 253. Editorial Note, Foreign Relations Of The United States, 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v20/d253>>

⁷⁰ Jakovina, Tvrtko, *Budimir Lončar: Od Preka do vrha svijeta*, (Zagreb: Fraktura, 2020.), 333.- 336.

zadovoljnim ljudima te sa društvom sa slobodom umjetničkog stvaranja.⁷¹ Ugled koji je Jugoslavija uživala u okviru Pokreta nesvrstanih, samo se dodatno učvrstio organizacijom skupa u Beogradu kojim se želio ojačati položaj Jugoslavije naspram Kube s kojom se često razilazila u pitanjima vanjske politike,⁷² kao što je i sam Tito istaknuo u svojim kritikama kubanskog i sovjetskog angažmana u Ogadenu pri posjetu Washingtonu nekoliko mjeseci ranije.⁷³

Najveća zasluga pridana je Titu već iduće godine. Pogoršanjem njegovog zdravstvenog stanja, sve aktualnijom postaje tema sudbina Jugoslavije o kojoj su različite agencije i vladine organizacije godinama prije spekulirale. Čak i u govorima obojice kandidata za vrijeme predizbornih kampanja, možemo zaključiti kako su Jugoslavija i Tito bili od iznime važnosti – u govorima se spominje Titovo zdravlje i opasnost određenih scenarija koji bi nakon njegove smrti mogli uslijediti. Iako je u svom govoru Carter izjavio kako nema namjeru poslati vojsku u pomoć Jugoslaviji u slučaju sovjetskog napada, opasnost od dolaska Jugoslavije pod Sovjetski Savez bila je potencijalan ogroman okidač velikih poremećaja u Europi te je trebalo pojačati američku brigu za Jugoslaviju kako bi se ona ohrabrila da ostane u Pokretu nesvrstanih i kako bi se u svojoj odluci osjećala sigurnije. Unatoč kritikama prema agresivnoj politici Kube i prebliskoj suradnji sa Sovjetima, koji i sami smatraju Jugoslaviju potencijalno problematičnom zbog utjecaja na države Trećeg svijeta, Tito je posjetio Konferenciju nesvrstanih održanu u Havani u srpnju 1978., nekoliko mjeseci nakon posjeta Washingtonu. Kuba se organizacijom konferencije planirala probiti na međunarodnu političku scenu, a i osigurati ulazak u Vijeće sigurnosti nekoliko mjeseci kasnije. Svojim angažmanom Jugoslavija se među zemljama sudionicama posebno iskazala, što je posljedično rezultiralo

*Slika 4
Josip Broz Tito i Jimmy Carter sa suprugom
Rosalyn prilikom posjeta Washingtonu,
srpanj 1978.*

⁷¹ Isto, 336. – 337.

⁷² Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 104.

⁷³ Jakovina, Isto, 89.

izjavom Zbiginiewa Brzezinskog, šefa Savjeta za nacionalnu sigurnost, kako je Jugoslavija jedina zemlja koja se uz SAD i SSSR afirmirala na globalnom svjetskom planu pogotovo u svojim pokušajima u izbjegavanju sukoba i zaoštavanju odnosa.⁷⁴

5.1. Sovjetska invazija na Afganistan i smrt Josipa Broza Tita

Upravo zaoštreni odnosi i ugrožena globalna sigurnost na svjetskoj razini nastupila je ubrzo nakon, sovjetskom invazijom na Afganistan u prosincu 1979. godine. Najduža sovjetska vojna operacija uzrokovana strahom od širenja islamske pobune i izvedena bez saveznika dovela je do potpune promjene stava Carterove administracije. Predizborne poruke i plan s početka mandata o važnosti ljudskih prava i smanjenja naoružanja, globalnog ekonomskog razvoja i općeg sporazumijevanja pale su u vodu, a i osigurale kritičarima da Carterov mandat i vanjsku politiku ocijene kao nedosljednu, te su se promijenile kada su postupci SSSR-a ugrozili položaj i međunarodni odnos snaga.⁷⁵

U tom trenutku ključno postaje zaustavljanje širenja sovjetske ekspanzije, a službene reakcije uslijedile su nekoliko dana kasnije, nakon brojnih konzultacija svjetske diplomatske elite. Većina zemalja, uključujući i Jugoslaviju gdje je većina iskazala iznimnu zabrinutost za njen krhki položaj, žestoko je kritizirala taj čin. Naglašavala se upravo potreba za provođenjem ideja Pokreta nesvrstanih i za omogućavanje svim zemljama da samostalno donose odluke vezane za uređenje i unutarnju politiku bez intervencije drugih zemalja. Uspjeh koji je Jugoslavija godinu dana ranije postigla u Havani i izvrsni odnosi sa SAD-om dobili su na još većoj važnosti kada je i Vijeće sigurnosti UN-a izdvojilo Jugoslaviju kao primjer te naglasilo kako je bitno zauzeti put kojim je upravo ona predvodila – put nesvrstanosti, nemiješanja u politiku drugih zemalja i izbjegavanje intervencija. Donešena je odluka Vijeća sigurnosti gdje su, na Glavnoj skupštini 56 od 82 zemlje izglasale rezoluciju u kojoj se inzistira na povlačenju stranih trupa, očuvanju suvereniteta i političke neovisnosti te da se građanima Afganistana osigura samostalno odlučivanje.⁷⁶

Jugoslavija se tada u potpunosti počela smatrati zemljom koja ima značajnu ulogu posrednika i uspostavljanja balansa koristeći svoj utjecaj na zemlje Trećeg svijeta ili zemlje Pokreta. Dodatnu zabrinutost i učestalo uspoređivanje Jugoslavije s Afganistanom izazivalo je

⁷⁴ Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 248.

⁷⁵ Isto, 285.

⁷⁶ Isto, 292. – 295.

i pogoršanje zdravstvenog stanja maršala Tita koji je početkom godine završio u bolnici te mu je nakon tjedan dana amputirana noga. Zapadne reakcije osude u sebi su krile zabrinutost da sličnu sudbinu ne bi dočekala i Jugoslavija, u ranjivom položaju u vrijeme bolesti i upitnog oporavka Tita.⁷⁷ Jedno od Carterovih pisma iz veljače 1980. govori o potpori koju SAD pruža jugoslavenskom rukovodstvu, što i potvrđuje na konferenciji za novinare kada i jasno naglašava da će SAD pružiti pomoć Jugoslaviji budu li Sovjeti intervenirali, kako bi ona ostala nesvrstana kakva i jest.

*Rukovodstvo u Jugoslaviji je sposobno, snažno, odlučno; mi smo uvjereni da oni mogu voditi svoju zemlju u razdoblju poslije Tita energetično i mudro. Što se nas tiče, mi u potpunosti podrčavamo njihov nepopustljivi stav u odnosu na značaj njihove neovisnosti, njihovog suvereniteta i njihovog teritorijalnog intergjeta. Što se naših odnosa tiče, odnosi s Jugoslavijom su dobri – ustvari, smatram da su duboki i snažni. Ne vjerujem da u razdoblju poslije Tita ima opasnosti za Jugoslaviju. To je dobro, snažno rukovodstvo i ono će moći voditi svoju zemlju snažno i mudro.*⁷⁸

Iznova se u analitičkim i novinskim člancima te u „vladama i parlamentima“ europskih zemalja raspravljalo o stavu koji valja zauzeti u slučaju potencijalne ugroženosti Jugoslavije i nuklearne konfrontacije. Dogovor je bio definitivno inzinstiranje na neovisnosti SFRJ u svrhu očuvanja ravnoteže. Zabrinutost su iskazali sudionici izvanredne sjednice NATO-a u siječnju 1980., u strahu od širenja krize s Bliskog istoka na Europu. Zemlje Zapadne Europe naglašavale su važnost samostalne i nesvrstane Jugoslavije koja je kao takva bila okosnica balansa i sigurnosnih interesa u Europi, te koju upravo zato treba očuvati u tom obliku.⁷⁹

⁷⁷ Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 300.

⁷⁸ Isto, 360.

⁷⁹ Isto, 303. – 304.

*Slika 5
Državnici na sprovodu, svibanj 1980.*

Uskoro se proširila panika uz različite dojave o kretanjima sovjetskih postrojbi u susjednim zemljama, pa je i samom predsjedniku Carteru bilo upućeno pitanje o potencijalnoj vojnoj pomoći Jugoslaviji u slučaju napada na što je on odgovorio da nikakvu pomoć ne može poslati ako ju Jugoslavija nije zatražila, aludirajući na razgovore s Titom dvije godine prije, pri njegovom posjetu u Washingtonu.⁸⁰ Osim protjerivanja sovjetskih diplomata i embarga na određene proizvode, međunarodna osuda odrazila se i na Olimpijske igre koje su se 1980. trebale održati u Moskvi – predsjednik Carter pozvao je na bojkot. Ta razina osude je iznenadila Sovjete, ali i sami su se okrenuli kritici, prvenstveno prema autentičnosti „socijalističke“ države kao što je Jugoslavija, propitkivanjem njenih bazičnih postulata kao što je primjerice uskraćivanje karakteristične socijalističke solidarnosti i internacionalizma Sovjetima koji su, po njihovom mišljenju, reagirali na pobunu, jednako kao i prije u Mađarskoj i Čehoslovačkoj, ali i kao i sama Jugoslavija u Albaniji i Grčkoj nakon Drugog svjetskog rata.⁸¹

Najveće okupljanje svjetskih vođa i državnika bio je upravo sprovod Josipa Broza Tita, nakon njegove smrti u svibnju 1980. godine. Sprovod koji je okupio članove 208 delegacija iz 126 zemalja, koji su unatoč razjedinjenju i nesuglasicama u pitanjima vođenja politike, stajali ujedinjeno u ispraćaju jugoslavenskog vođe i borca za svjetski mir.

⁸⁰ Isto 305.

⁸¹ Isto, 309.

*Slika 6
Predsjednik Carter u Kući cvijeća, lipanj 1980.*

No unatoč tolikoj posjećenosti, izostao je jedan od iznimno važnih državnika s kojim je posljednjih godina svog života održavao komunikaciju – predsjednik Carter. On je, međutim, bio suočen s neugodnom diplomatskom dilemom i potencijalnim posljedicama susreta sa sovjetskim vođom Brežnjevom. Ukoliko bi Carter došao na sprovod i sreo Brežnjeva mogao bi naići na brojne kritike koje bi ga ocijenile kao neodgovornog prema svjetskom miru, a ukoliko započne razgovor, potencijalna razilaženja dviju strana bi samo dodatno zaoštrila napet odnos, dok bi ga treća opcija, popuštanje prema SSSR-u, ocijenila nedosljednim⁸². Carterov dolazak razmatran je tek kad su se pojavile glasine da Brežnjev neće doći, ali potencijalan susret bio bi izuzetno nepovoljan, unatoč njegovoj potrebi da prisustvuje pogrebu osobe s kojom je toliko blisko surađivao, na najposjećenijem sprovodu u povijesti.⁸³ Carter je na kraju poslao svoju majku Lillian, potpredsjednika Waltera Mondalea i ostale članove američkog izaslanstva, a sam je otišao u Kuću cvijeća gotovo dva mjeseca kasnije, krajem lipnja.⁸⁴

⁸² Jakovina, Tvrтко. *Carter nije došao na Titov pogreb zbog Brežnjeva. Bojao se da će SSSR napasti Jugoslaviju*, Jutarnji list, 20. svibanj 2013. Pristupljeno 10. prosinac 2020.

< <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/jutarnji-otkriva-tajnu-cuvanu-33-godine-carter-nije-dosao-na-titov-pogreb-zbog-breznjeva.-bojao-se-da-ce-sssr-napasti-jugoslaviju-1146692>>

⁸³ Jakovina, *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*, 340. – 342.

⁸⁴ Isto, 349.

6. JUGOSLAVENSKI TISAK O PREDSJEDNIČKIM POSJETIMA

O Titovim diplomatskim putovanjima i posjetima mnogo se pisalo. Naslovnice dnevnih novina *Večernji list* i *Vjesnik*, prenosile su vijesti o aktivnostima državnika, sastancima na kojima su sudjelovali te pripremama za svečane dočeke gostiju. Isticala se važnost poruke mira i održavanja dobrih međunarodnih odnosa, a Jugoslavija se isticala kao predvodnik misli o miroljubivom rješavanju pitanja vanjske politike.

Posjet predsjednika Forda u kolovozu 1975. godine odvio se nakon Helsinške konferencije koja, prije dolaska samog predsjednika, prevladava na naslovnici *Vjesnika*, dok *Večernji list* donosi detaljniji opis sadržaja konferencije, odnosno donosi cijeli govor prvog govornika konferencije – Josipa Broza Tita. Optimističan ton prenosi važnost pronalaska novog smjera u rješavanju nesporazuma, nakon brojnih stradanja u posljednim desetljećima. Ističe se prosperitet koji je moguće postići i dobiti cjelokupnog čovječanstva ukoliko se iskoristi potencijal međusobne suradnje.

Zato su danas, više nego ikada, narodi spremni da preuzmu na sebe i uzajamne odgovornosti koje proizlaze iz takve historijske neimenovnosti interakcije čovječanstva, ali kao slobodni i ravnopravni u zajedničkom miru i bezbjednosti (...).

Prihvatanje kolektivne odgovornosti međunarodne zajednice sa svrhom uspostavljanja mira te izbjegavanje zaoštavanja odnosa zahtijeva odbacivanje starih metoda.⁸⁵ O susretu sa samim predsjednikom Fordom piše se generalno manje nego o susretu sa predsjednikom Carterom. Vikend dvobroj *Večernjeg lista* 2. i 3. kolovoza 1975. u kratkim crtama najavljuje dolazak američkog predsjednika, ali se istovremeno dotiče i njihovih povremenih nesuglasica zbog kojih taj odnos nije bio bliži, ali i ukazujući na priliku da se ovim posjetom izgradi kvalitetniji dijalog.

„Nerijetko SAD, bilo zbog nerazumijevanja, bilo zbog nepremnosti da shvate bit i ciljeve naše nesvrstanosti – što je opet posljedica njihova nastojanja da se i nadalje kao velika razvijena sila pojavljuju u funkciji zaštite objektivno prevladanih političkih i ekonomskih odnosa u svijetu – dolaze u sukob s nesvrstanošću. Tako i s Jugoslavijom.“⁸⁶

⁸⁵ Govor Josipa Broza Tita povodom otvorenja Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji, „Budni na straži mira“, *Večernji list*, 1. kolovoz 1975.

⁸⁶ Lj. Đorić, „Susret Tito – Ford“, *Večernji list*, 2 i 3. kolovoz 1975.

Korisni razgovori – *Večernjakova* je ocjena Fordovog posjeta, objavljena na naslovnici iznad slike u kojoj predsjednik sadi stablo u Parku prijateljstva kao simboličan čin uspostave suradnje dviju zemalja. Ekonomski potencijali i rastući razvoj bilateralnih odnosa postavili su uspješne temelje za buduće projekte uz posebno isticanje važnosti pitanja Bliskog istoka i ostalih pitanja koja ostavljaju za sljedeće zasjedanje Generalne skupštine UN-a.⁸⁷

U opsežnijem izvještavanju o posjetu, *Vjesnik*, među ostalim, prenosi i službeno priopćenje obiju strana koje ističu uzajamno poštovanje i važnost produbljivanja odnosa uz postojeće duboke povijesne i kulturne veze te ulogu Amerikanaca jugoslavenskog podrijetla koji su oduvijek jačali prijateljske odnose između zemalja. Zajednički komentar na netom završenu sjednicu Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji odnosi se na važnost dosljedne primjene odredba te predsjednik Ford izražava podršku međunarodnoj ulozi Jugoslavije.

*Predsjednik Ford je potvrdio trajni interes SAD i njihovu podršku nezavisnosti, integritetu i nesvrstanoj poziciji Jugoslavije.*⁸⁸

Vjesnik također prenosi i zdravice u kojima Tito poziva predsjednika Forda da se ponovno vrati u Jugoslaviju i provede ovdje malo više vremena te se bolje upozna sa zemljom i naporima koji su uloženi u stvaranju boljeg života, dok predsjednik Ford zahvaljuje na gostoprimstvu, te uoči dvjestote godišnjice slobode koju slavi američki narod, ističe kako je važno preispitati osnovne vrijednosti koje su omogućile neovisnosti trinaest kolonija.⁸⁹

S druge strane, pri posjetu predsjednika Cartera, jasno možemo protumačiti da su u nastojanjima zbližavanja i uspjeli, jer se Titovom odlasku u Washington pridaje iznimna medijska pažnja i sam sadržaj ima puno topliji ton. Naslovnica *Večernjeg lista* 5. ožujka 1978. godine prenosi kako Tito putuje u SAD te da tamo odlazi s ciljem učvršćavanja mira u svijetu uz veliki intervju koji je predsjednik dao za *New York Times*. Tito ističe kako prijateljstvu dviju zemalja ima svoje korijene u Drugom svjetskom ratu, u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, no da su ti odnosi prolazili kroz različite faze određene međunarodnim kretanjima i dinamikom hladnog rata. Dodaje, kako unatoč različitim gledištima, to nije prepreka u uspostavljanju prijateljskog odnosa. Ističe važnost otklanjanja nuklearne opasnosti i održavanja stabilnosti te ulogu koju u ostvarivanju tih ciljeva ima Pokret

⁸⁷ Lj. Đorić, „Razgovori Tito-Ford“, *Večernji list*, 5. kolovoz 1975.

⁸⁸ Tanjug, „Zajedničko saopćenje o jugoslavnsko-američkim razgovorima“, *Vjesnik*, 5. kolovoz 1975.

⁸⁹ Tanjug, „Mir – zajednička težnja“, *Vjesnik*, 5. kolovoz 1975.

nesvrstanih. Komentirajući imperijalizam i promjene u svijetu, dotiče se i teme slobode i ljudskih prava.

*Sloboda pojedinca neodvojiva je od slobode i nezavisnosti naroda. Ostvarenje ljudskih prava u tom najširem smislu riječi treba da doprinese mijenjanju i demokratizaciji cjelokupnih međunarodnih odnosa, a ne suprotstavljanju društvenih sistema i blokovskom suprotstavljanju i nadmetanju.*⁹⁰

Kratki novinski članak govori o promjeni koja se dogodila u posljednjih sedam godina od kako je Tito zadnji put bio u Washingtonu, ističući kao najveću promjenu upravo mandat novoizabranog predsjednika Cartera koji veću pažnju pridaje odnosima u zemljama Trećeg svijeta. Spominje korespondenciju dvaju državnika te kako su Titovi savjeti Carteru od velike važnosti i pomoći te kako je upravo ovaj susret *kruna uspona dobrih odnosa*.⁹¹ Posjet je također bio iznimno popularan i u američkim medijima gdje *Washington Post* prenosi kako Jugoslavija uživa poštovanje cijelog svijeta, a baltimorski *Sun* ističe jedinstven položaj Jugoslavije u kojem Tito ima takvu međunarodnu ulogu koja mu omogućava da razgovara sa svim blokovima, bez da bude član ijednog, kako prenosi *Večernji list*.⁹² Istoga dana, *Vjesnik* prenosi brojne pohvale i bogatu pokrivenost teme u svjetskim medijima kojima praktički ponestaju riječi hvale i optimizma kojima bi se prijateljstvo dviju zemalja opisalo. Uoči predsjednikova dolaska, prikazan je i šezdesetominutni dokumentarac o Jugoslaviji i građanima Beograda, koji prikazuje kako (...) *dobar dio Jugoslavena živi kao što žive Amerikanci ili Englezi...* nastojeći smanjiti jaz državnog uređenja koji je u prethodnom razdoblju mogao postaviti barijere njihovom odnosu.⁹³ Novine također pišu i o Jugoslavenima koji žive u Americi, njih milijun i pol, te kako njihova odanost Jugoslaviji i poticanje prijateljstva također pridonose stabilnosti. Oni se nalaze na različitim pozicijama i upravo taj etnički mozaik pomaže u stvaranju američkih uspjeha.⁹⁴

Susretu s Titom pridružili su se i američki senatori koji su razgovarali o aktualnim svjetskim događajima, poglavito oko Roga Afrike. Složili su se i oko procesa popuštanja za koji tvrde da mora biti univerzalan uz najveću odgovornost upravo najvećih država. Tito se također susreo s Walterom Cronkiteom, uglednim televizijskim voditeljem koji je držao status jedne od najutjecajnijih ličnosti SAD-a. Iznova se u svim izvještajima ističe američka potpora

⁹⁰ Josip Broz Tito daje intervju za New York Times, „Učvrstiti mir u svijetu“, prenosi *Večernji list* 4. i 5. ožujak 1978.

⁹¹ D. Vukov-Colić, „Poticaj prijateljstvu“, *Večernji list* 6. ožujak 1978.

⁹² „Poštovanje cijelog svijeta“, *Večernji list* 7. ožujak 1978.

⁹³ Tanjug, „Tito u Washingtonu“, *Vjesnik* 7. ožujak 1978.

⁹⁴ „Spona prijateljstva“, *Večernji list*, 8. ožujak 1978.

nesvrstanosti i odnos koji konstantno jača, uz težnje da se popravi ekonomska razmjena koja je do tada zaostajala za drugim zemljama. Tom prilikom dogovoreno je sljedeće:

Načelni dogovori postignuti su i oko američkog izvoza atomskog goriva za nuklearnu termoeletranu u Krškom, što će omogućiti ostvarivanje svih predviđenih rokova, iako i jedna i druga zemlja smatraju da se ovo osjetljivo pitanje koje SAD otvoreno vežu s općom borbom protiv neširenja atomskog oružja, treba konačno i sustavno riješiti jednim općim međunarodnim sporazumom. Jugoslavija se ubraja među zemlje koje su bile među prvima što su potpisale ugovor o neširenju atomskog oružja, pa sa te strane ne može biti nikakvih nejasnoća.⁹⁵

Isticanje prijateljstva, zajedničkih stajališta i optimističkih planova za budućnost u vidu uspostavljanja mira u svijetu, nemiješanja u unutarnje odnose drugih zemalja i riječi pohvale prema Titovom vođenju Jugoslavije obilježile su posjet Washingtonu. Bogata medijska pokrivenost, susreti s brojnim državicima i intervjui govore o uspješnosti posjeta. Tito i Carter su se složili da je veliku ulogu u poboljšanju bilateralnih odnosa igrala njihova komunikacija iz prethodne godine te kako se taj odnos može i treba produbljivati na bazi međusobnog poštovanja kao ravnopravne, nezavisne i suvremene države. Obje strane su izrazile zabrinutost oko napete situacije na Srednjem istoku i etiopijsko-somalijskog sukoba – potrebno je pronaći sveobuhvatno i mirno rješenje vodeći računa o poštovanju i teritorijalnom integritetu svih uključenih te se slažu kako međunarodna zajednica tu treba igrati veću ulogu, ali u skladu s odredbama Povelje UN-a.⁹⁶

⁹⁵ Tanjug, „Atmosfera otvorenosti i prijateljstva“, *Vjesnik* 9. ožujak 1978.

⁹⁶ Tanjug, „Sporove rješavati mirnim putem“, *Vjesnik* 10. ožujak 1978.

7. KRAJ DETANTA

Sredinom sedamdesetih godina činilo se kako je hladni rat postao stabilan i nepromjenjiv međunarodni konflikt, s nižom razinom napetosti koja bi s vremenom zblížila dvije strane i okončala sukob. Carter je od početka svog mandata težio uspostavi stabilnijih odnosa i završavanju Hladnog rata. Međutim, njegovi postupci i poruke upućeni Sovjetima su više naginjali izazivanju nelagode, proizlazeći iz manjka iskustva i neupućenih savjetnika. Državni tajnik Cyrus Vance protivio se bilo kakvom zaoštavanju odnosa sa Sovjetima i želio je očuvati teško postignuti status detanta. S druge strane, Zbigniew Brzezinski, savjetnik za nacionalnu sigurnost, opravdavao je svaku osudu Sovjetskog Saveza u slučaju postupanja u neskladu s normama i vrijednostima za koje se SAD zalaže.⁹⁷ Kriza se dodatno pogoršavala sovjetskim angažmanom na Rogu Afrike te je upućivala na agresivnu namjere u cijelom svijetu, čime je na test stavljeno Carterovo stajalište o nemiješanju u regionalne sukobe. Unatoč napetim odnosima, postignuta je suglasnost o sporazumu SALT II. koji je konačno potpisan u Beču 1979. Između Cartera i Brežnjeva postojalo je nepovjerenje i osuda te zabrinutost oko nemira na Bliskom istoku. Zabrinutost se u konačnici pokazala kao opravdana jer je upravo teheranska talačka kriza i neuspješna vojna akcija obilježila zadnje mjesece Carterovog mandata. Njegov nasljednik Reagan okrenuo se konzervativizmu i radikalizaciji te je smatrao kako SAD mora ojačati svoju obranu i međunarodni ugled kako bi stekao nadmoćnu pregovaračku poziciju. Okončanjem sukoba u Trećem svijetu koji su ukazali na njegovo nerazumijevanje, detant je ipak bio poražen. Dok su Sovjeti smatrali kako im se priznaje ravnopravnost sa supersilom, SAD je očekivao veću razinu suradnje sa drugim velesilama – oboje se pokazalo kao neodrživo.⁹⁸

S druge strane, Jugoslavija je svoju važnost dobivala od Titovog angažmana da SFRJ predstavlja kao iznimno važnog aktera u održavanju svjetskog mira. Sudjelovanje na brojnim međunarodnim forumima davalo joj je status kozmopolitske zemlje, a ugled koji je Tito uživao među najvažnijim političkim figurama tog doba daleko je premašivao njezinu stvarnu ekonomsku snagu i geopolitičku važnost. Nakon njegove smrti i kraja Hladnog rata, SFRJ je značajno gubila na važnosti te je bilo potrebno pronaći nove vanjskopolitičke ciljeve kako bi se održala relevantnost na međunarodnoj sceni.⁹⁹ Jugoslavensko rukovodstvo neuspješno se pokušavalo legitimirati u postitovskom razdoblju. Sam sprovod bio je osmišljen kako bi se

⁹⁷ Westead, *Povijest Hladnog rata*, 495.

⁹⁸ Isto, 499. -507.

⁹⁹ Jakovina. *Hrvatska i Jugoslavija u svjetskoj politici*, 174. – 177.

naglasilo jedinstvo zemlje i očuvao prestiž, no unatoč velikoj posjećenosti, nakon sahrane taj ugled nije očuvan. Ekonomska kriza, padajuća razina diplomatske aktivnosti i neuspješni pokušaji rekreiranja uloge koju je Tito predstavljao osudili su Jugoslaviju na neuspjeh. Referendumi, dogovori i ratovi ostavili su republike izvan razvoja europskog kontinenta, a ratne operacije koje su započele početkom 90-ih godina svele su vanjsku politiku na opstanak.

100

¹⁰⁰ Petrović, *Titova lična diplomatija*, 313. – 316.

8. ZAKLJUČAK

U konačnici, možemo zaključiti kako su intenzivirani diplomatski odnosi između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država za vrijeme detanta i u vrijeme mandata predsjednika Jimmyja Cartera doživjeli svoj vrhunac. Razloga je bilo nekoliko. Očuvanje ideja svjetskog mira i politike nemiješanja koju je Tito kao jedan od predvodnika Pokreta nesvrstanih zagovarao, počelo je dobivati na većoj težini nakon brojnih gubitaka uzrokovanih hladnim ratom. Stoga je Carter, koji je, među ostalim, i uspjeh na predsjedničkim izborima djelomično temeljio na neupletenosti u Vijetnamski rat, svoj mandat želio nastaviti u tonu nemiješanja i održavanja dobrih međunarodnih odnosa. SAD i Carter su na svjetskoj sceni, surađujući s Titom, ostavljale dojam napredne zemlje koja uspijeva uspostaviti suradnju s uglednim političarem na granici polarizirane Europe i zalagati se za popularne ideje mira i suradnje koje je njegov prethodnik, Gerald Ford započeo sudjelovanjem na Helsinškoj konferenciji 1975. godine. S druge strane, Jugoslaviji je odgovaralo održavati ulogu medijatora i zagovaratelja svjetskog mira te sačuvati svoj ugled na međunarodnoj sceni, u trenutku kada djelovanje pokreta počinje gubiti svoju posebnost. Sjedinjenim Državama je također bilo važno sačuvati teritorijalni integritet i nezavisnost Jugoslavije za koju je Carter smatrao temeljem svjetskog mira u budućnosti, te istovremeno pružiti potporu i zadržati utjecaj u zemlji čija je budućnosti nakon očekivane skore smrti Tita bila neizvjesna. O bogatoj diplomatskoj aktivnosti državnika i njihovim međusobnim posjetima pisali su jugoslavenski mediji, uvijek u iznimno prijateljskom i pozitivnom tonu te su građanima SFRJ prenosili važnost ugleda koji su Jugoslaviji donosila Titova putovanja i prijateljstva s predsjednicima SAD-a.

BIBLIOGRAFIJA

LITERATURA:

- Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949 – 1955*. Zagreb: Globus, 1988.
- Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga, 1978.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Goldstein, Ivo i Slavko. *Tito*. Zagreb: Profil knjiga, 2015.
- Graubard, Stephen. *Predsjednici: povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba*. Zagreb: TIM press d.o.o., 2010.
- Hobswabwm, Eric. *Doba ekstrema: Istorija kratkog dvadesetog veka 1914. - 1991*. Beograd: Dereta, 2002.
- Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945.-1955*. Zagreb: Profil International, 2003.
- Jakovina, Tvrtko. *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*. Zagreb: Fraktura, 2020.
- Jakovina, Tvrtko. *Treća strana hladnog rata*. Zagreb: Fraktura, 2011.
- Kissinger, Henry. *Diplomacija*. Zagreb: Golden marketing, 2000.
- Kissinger, Henry. *Svjetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.
- Mieczkowski, Yanke. *Geral Ford and the challenges od 1970's*. Lexington: University Press of Kentucky, 2005.
- Painter, David S. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.
- Suri, Jeremi. *Power and Protest: global revolution and the rise of detente*. London: Harvard University Press, 2003.
- Vučetić, Radina. *Koka–kola socijalizam*. Beograd: Službeni vlasnik, 2016.
- Vukadinović, Radovan. *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*. Zagreb: Agencija za komercijalnu djelatnost, 2001.
- Westead, Odd Arne. *Globalni hladni rat: velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

ČLANCI

Ante Batović, „*Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)*“, Historijski zbornik, Vol. 63 No. 2, (2010).

Tvrtko Jakovina, „*Što je značio Nixonov usklik „živjela Hrvatska“?*“, Društvena istraživanja 40-41, godina 8 (1999.), br 2-3, ožujak - lipanj 1999., Zagreb.

Tvrtko Jakovina, *Sjećanje na Nixona i Tita*. Spomenica Filipu Potrebići, ur. Mirjana Matijević Sokol, Sveučilište u Zagrebu, Odsjek za povijest i Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, FF Press, Zagreb 2004.

Tvrtko Jakovina, *Tito i Nixon – kako je pripreman i što je značio Titov posjet Washingtonu 1971.?*, Historijski zbornik, god. LV, Zagreb 2002.

Tvrtko Jakovina, *Život u limenci s crvima – Kako su živjeli i doživljavali Titovu Jugoslaviju? Razgovori američkih diplomata skupljenih u Foreign Affairs Oral History Program Udruge za diplomatske studije i Sveučilišta u Georgetownu u Washingtonu*. Historijski zbornik, god. LV, Zagreb 2001.

Tvrtko Jakovina. *Hrvatska i Jugoslavija u svjetskoj politici*, u: Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije. Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008.

Yusi M. Hanhimaki. *Detente in Europe, 1962-1975*. The Cambridge History of Cold War Volume II. Cambridge University Press, 2012.

NOVINE

Večernji list, 1. kolovoz 1975., broj. 4916.

Večernji list, 2. i 3. kolovoz 1975., broj 4917.

Večernji list, 5. kolovoz 1975., broj 4919.

Večernji list, 4.i 5. ožujak 1975., broj 5709.

Večernji list, 6. ožujak 1975., broj 5710.

Večernji list, 8. ožujak 1978., broj 5712.

Vjesnik, 5. kolovoz 1975., broj 10063., godina XXXVI.

Vjesnik, 7. ožujak 1975., broj 10970., godina XXXVI.

Vjesnik, 9. ožujak 1975., broj 10972., godina XXXVI.

Vjesnik, 10. ožujak 1975., broj 10973., godina XXXVI.

INTERNETSKE POVEZNICE

- Biographies of the Secretaries of State: Lawrence Sidney Eagleburger (1930–2011).
Pristupljeno 04.05.2021.
<<https://history.state.gov/departmenthistory/people/eagleburger-lawrence-sidney>>
- detant. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
Pristupljeno 25. 2. 2021.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14802>>
- Helsinška konferencija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 2. 2021.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24897>>.
- Helsinški završni akt (Završni akt konferencije o Europskoj sigurnosti i suradnji) - usvojen na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji, Helsinki, 1. kolovoza 1975. godine
Pristupljeno 13. 12. 2020.
<[https://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/11/helsinski_završní_akt.pdf](https://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/11/helsinski_zavrсни_akt.pdf)>
- Nuclear Threat Initiative – Non Aligned Movement. Pristupljeno 17. 12.2020., zadnja izmjena 25. veljače 2021
<<https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/>>
- New York Times - Transcript of the Final Debate Between 2 Presidential Candidates,
Pristupljeno 4.05.2021.
<<https://www.nytimes.com/1976/10/23/archives/transcript-of-the-final-debate-between-2-presidential-candidates.html>>
- Gerald R. Ford, Remarks in Belgrade Following a Meeting With President Josip Broz Tito of Yugoslavia. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. Pristupljeno 4.1.2021.
<<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-belgrade-following-meeting-with-president-josip-broz-tito-yugoslavia>>
- Jakovina, Tvrtko. Carter nije došao na Titov pogreb zbog Brežnjeva. Bojao se da će SSSR napasti Jugoslaviju, Jutarnji list, 20. svibanj 2013., Pristupljeno 10.prosinac 2020.
<<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/jutarnji-otkriva-tajnu-cuvanu-33-godine-carter-nije-dosao-na-titov-pogreb-zbog-breznjeva.-bojao-se-da-ce-sssr-napasti-jugoslaviju-1146692>>
253. Editorial Note, Foreign Relations Of The United States, 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe
<<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v20/d253>>

SLIKE

Slika 1 - <https://www.americanheritage.com/content/no-to-war>

Slika 2 - https://www.researchgate.net/figure/Some-of-the-leaders-who-attended-the-Bandung-Conference-1955-in-Bandung-Indonesia_fig21_333132045

Slika 3 -
https://www.upi.com/News_Photos/view/upi/06b5250cdfa7334cc12419a91afd6622/President-Gerald-Ford-meets-Josip-Broz-Tito-the-president-of-Yugoslavia/

Slika 4 - <https://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:TitoCarter1978.jpg>

Slika 5 - <https://danica.hr/josip-broz-tito-esej-jugoslavija/>

Slika 6 - <http://yugoslavian.blogspot.com/2010/11/jimmy-carter-visit-president-titos.html>
slika 4

(stranice posjećene 25. veljače 2021.)